

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

અમદાવાદ ખાતેની ગુજરાતની ઉચ્ચ ન્યાયાલયમાં

આર / દીવાની અપીલ નં. ૩૩ વર્ષ ૨૦૧૭
સાથે – દીવાની અરજી ઓ

૧/ ૨૦૧૭ (મનાઈ હુકમ માટે), ૧/૨૦૧૮ (વારસો જોડવા માટે)
૨/૨૦૧૭ (દીશા નિર્દેશ માટે), ૩/૨૦૧૭ (પક્ષકારો જોડવા માટે)

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ કુમારી બેલા એમ. ત્રિવેદી સહી/ –

૧ શું સ્થાનિક અખબારોના પત્રકારોને ચુકાદો જોવા માટે મંજૂરી આપવામાં આવી શકે છે? ના
૨ પત્રકારને બતાવવામાં આવે કે નહીં? હા.
૩ શું તેમના ન્યાયમૂર્તિશ્રી ચુકાદાની પાકી નકલ જોવા માંગે છે ? હા
૪ શું આ કેસમાં ભારતના બંધારણની વ્યાખ્યા અથવા તેના હેઠળ કરવામાં આવેલા કોઈ આદેશ સંબંધિત મહત્વપૂર્ણ કાનૂની પ્રશ્ન સામેલ છે? ના.

સકીના સુલતાન અલી સુનેસરા (મોમીન) અને અન્યો ૩

– – વિરુદ્ધ – –

શીયા ઇમામી ઇસ્માઈલી મોમીન જમાત સમાજ અને અન્ય ૩

ઉપસ્થીતી : :

શ્રી એ.એસ. વકીલ (૯૬૨) અપિલકર્તા નં. ૧, ૨, ૩, ૪ માટે
શ્રી માનવ એ. મહેતા (૩૨૪૬) સામાવાળા નં. ૧ માટે
શ્રી ડી.જે. ભટ્ટ (૧૬૪) સામાવાળા નં. ૨ માટે
શ્રી નચિકેત એ. દવે (૫૩૦૮) સામાવાળા નં. ૨ માટે
શ્રી ધવલ ડી. વ્યાસ (૩૨૨૫) સામાવાળા નં. ૩ માટે
શ્રી. મહુલ એસ. શાહ, પરિષ્ઠ વકીલ સાથે શ્રી મુકેશ એ. પટેલ (૬૩૬)
સામાવાળા નં. ૪ માટે
ડીએસ (પ) દ્વારા નોટિસ બજેલ છે – સામાવાળા નં. ૧ માટે

કોરમ : માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રીમતી બેલા એમ. ત્રિવેદી
અને માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જી.આર. ઉધવાણી
અને માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી વી.પી. પટેલ

તારીખ : ૨૮/૦૮/૨૦૧૯ **CAV ચુકાદો**
(માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રીમતી બેલા એમ. ત્રિવેદી દ્વારા:)

૧. ૭.૧૨.૨૦૧૭ ના રોજ એક ખંડપીઠે દ્વારા આપવામાં આવેલા આદેશ અનુસાર, પૂર્ણ ખંડપીઠે સમક્ષ નીચેના મુદ્દાઓ વિચારણા માટે મૂકવામાં આવ્યા છે:-

"(એ) પક્ષકારો વચ્ચે સમાધાન ('સંમતિ હુકમનામું') ના આધારે નીચેની અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલ હુકમનામું કિસ્સામાં, 'પીડિત પક્ષ' પાસે અપીલઅદાલત સમક્ષ શું ઉપાય હશે? શું તે દીવાની કાર્યવાહી સંહીતા (દી.કા.સ.) ની કલમ ૯૬ હેઠળ 'પ્રથમ અપીલ' હશે કે દી.કા.સ. ના હુકમ ૪૩ નિયમ ૧-એ હેઠળ 'આદેશથી અપીલ' હશે.

(બી) આઅદાલત ની ખંડપીઠ ના નિર્ણયોના નીચેના બે સેટમાંથી કયો, કાયદાની સાચી સ્થિતિ દર્શાવે છે.

(i) મૃત ઉદ્ધાસ પરસોત્તમ (સુપ્રા) ના કાનૂની વારસદારોના કેસમાં ૨૦૧૨ ની પ્રથમ અપીલ નં. ૩૮૦૪ પર નોંધાયેલ આઅદાલત ની ખંડપીઠ નો ૦૪.૦૭.૨૦૧૩ નો ચુકાદો અને

(ii) ઇન્દિરાબેન રતિલાલ અઢિયા (સુપ્રા) ના કેસમાં ૨૦૧૨ ના દિવાની અરજી નં. ૧૧૯૮૭ પર નોંધાયેલ આઅદાલત ની ખંડપીઠ નો ૨૭.૧૨.૨૦૧૨ નો આદેશ.

અથવા

(i) આઅદાલત ની ખંડપીઠ નો મેસર્સ સંસ્કૃતિ ઇન્ફ્રા ડેવલપર્સ પ્રાઇવેટ લિમિટેડ (સુપ્રા) ના કેસમાં ચુકાદો (તારીખ ૧૬.૦૮.૨૦૧૬, ૨૦૧૫ ના પ્રથમ અપીલ નં. ૨૫૩૬ પર નોંધાયેલ) જેમ કે ઉપર ફરાર: ૭.૧ માં નોંધાયેલ છે, અને

(ii) કાંતિભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ ઉકાણી (સુપ્રા) ના કેસમાં આઅદાલત ની ખંડપીઠ નો ચુકાદો, (સિવિલ અરજી (અપીલ કરવાની રજા) નં. ૫૨૨૩ ઓફ ૨૦૧૬ - હુકમ તારીખ ૧૧.૦૮.૨૦૧૬), જેમ કે ઉપર ફરાર: ૭.૨ માં નોંધાયેલ છે.

(સી) શું 'પીડિત પક્ષ' દ્વારા નીચેની અદાલત સમક્ષ 'સંમતિ હુકમનામું' રદ કરવા માટે અરજી, દી.કા.સ. ના હુકમ ૨૩ નિયમ ૩ નો ઉપયોગ કરીને જાળવવા યોગ્ય રહેશે.

૨. દફતર માંથી ટૂંકમાં જે હકીકતો બહાર આવી રહી છે તે એ છે કે ૨૦૧૭ ના હુકમ નં. ૧૬ ના અપીલકર્તાઓ, જેઓ ૨૦૧૭ ના હુકમ નં. ૩૩ ના અપીલકર્તાઓ જેવા જ છે, તેમના કુલ મુખત્યાર ધારક દ્વારા અનુક્રમે ૨૦૧૬ ના વિશેષ દીવાની દાવા નં. ૬ અને ૨૦૧૬ ના વિશેષ

દીવાની દાવા નં. ૧૯ ના દાવોમાં દાવો કરવામાં આવ્યો હતો. કુલ મુખત્યાર ધારકે ઉપરોક્ત બે દાવાઓમાં સમન્સ સ્વીકાર્યા હોવાનું જણાવાયું હતું. ઉપરોક્ત કુલ મુખત્યાર ધારકે ઉપરોક્ત બે દાવાઓના વાદીઓ સાથે સમાધાન કર્યું હતું, અને ઉપરોક્ત સમાધાનના આધારે અદાલત દ્વારા હુકમનામું પસાર કરવામાં આવ્યું હતું. અપીલકર્તાઓના મતે, ઉપરોક્ત કુલ મુખત્યાર લાંબા સમયથી રદ કરવામાં આવી હતી, અને તેથી, ઉપરોક્ત કુલ મુખત્યાર ધારકે અનધિકૃત રીતે કાર્ય કર્યું હતું. આમ, ઉપરોક્ત બે અપીલના હુકમના અપીલકર્તાઓના મતે, અપીલકર્તાઓ ઉપરોક્ત બે દાવાઓમાં પક્ષકાર હોવા છતાં, જ્યારે ૧૫.૩.૨૦૧૬ અને ૧૭.૧૨.૨૦૧૬ ના રોજનો હુકમનામું ઉપરોક્ત બે દાવાઓમાં પસાર કરવામાં આવ્યું ત્યારે તેઓ ખરેખર સંમતિ/સમાધાનના પક્ષકાર નહોતા. સમાધાન નોંધ્યા પછી પસાર કરાયેલા સ્પેશિયલ દીવાની દાવો નં. ૬ ઓફ ૨૦૧૬ અને સ્પેશિયલ દીવાની દાવો નં. ૧૯ ઓફ ૨૦૧૬ માં પસાર કરાયેલા ઉપરોક્ત બે હુકમનામાથી નારાજ થઈને, ૨૦૧૭ ના એ હુકમ (હુકમ પરથી અપીલ) નં. ૧૬ અને ૨૦૧૭ ના એ હુકમ નં. ૩૩, દીવાની કાર્યરીતી સંહિતા, ૧૯૦૮ (ત્યારબાદ "CPC" તરીકે ઓળખવામાં આવશે) ના હુકમ ૪૩ નિયમ ૧-એ હેઠળ દાખલ કરવામાં આવ્યા છે.

૩. ૨૦૧૭ ના એ હુકમ નં. ૧૮ અને ૨૦૧૭ ના એ હુકમ નં. ૧૯ ના અપીલકર્તાઓએ ૨૦૧૬ ના ખાસ દીવાની દાવો નં. ૬ માં ૧૫.૩.૨૦૧૬ ના રોજના વાંધાજનક હુકમનામાને પણ હુકમનામા યો છે, જો કે, ઉપરોક્ત અપીલકર્તાઓ ઉપરોક્ત દાવોમાં પક્ષકાર નહોતા.

૪. ૨૦૧૭ ના એ હુકમ નં. ૩૫ અને ૨૦૧૭ ના એ હુકમ નં. ૩૬ ના અપીલકર્તાઓએ ૨૦૧૬ ના ખાસ દીવાની દાવો નં. ૧૯ માં પસાર કરાયેલા ૧૭.૧૨.૨૦૧૬ ના રોજના વાંધાજનક હુકમનામાને પણ પડકારાયો છે, જો કે, ઉપરોક્ત અપીલકર્તાઓ પણ ઉપરોક્ત દાવોમાં પક્ષકાર નહોતા. નોંધનીય છે કે ૨૦૧૭ ના એ હુકમ નં. ૧૮ અને ૨૦૧૭ ના એ હુકમ નં. ૩૫ ના અપીલકર્તાઓ એ જ અપીલકર્તાઓ છે, અને તેવી જ રીતે ૨૦૧૭ ના એ હુકમ નં. ૧૯

અને ૨૦૧૭ ના એ હુકમ નં.૩૬ ના અપીલકર્તાઓ પણ સમાન છે.

૫. આમ, ૨૦૧૭ ના એ હુકમ નં.૧૬ અને ૨૦૧૭ ના એ હુકમ નં.૩૩ ના અપીલકર્તાઓ દાવાના પક્ષકારો છે, પરંતુ કથિત રીતે સમાધાનના પક્ષકારો નથી. ૨૦૧૭ ના એ હુકમ નં.૧૮ અને ૨૦૧૭ ના એ હુકમ નં.૧૯ ના અપીલકર્તાઓ ૨૦૧૬ ના ખાસ દીવાની દાવા નં.૬ ના પક્ષકારો નહોતા, કે સમાધાનના પક્ષકારો નહોતા. તેવી જ રીતે, ૨૦૧૭ ના એ હુકમ નં.૩૫ અને ૨૦૧૭ ના એ હુકમ નં.૩૬ ના અપીલકર્તાઓ પણ ૨૦૧૬ ના ખાસ દીવાની દાવા નં.૧૯ ના પક્ષકારો નહોતા, કે સમાધાનના પક્ષકારો નહોતા.

૬. એક ખંડપીઠ દ્વારા પૂર્ણ ખંડપીઠ ને મોકલવામાં આવેલા મુદ્દાઓને ધ્યાનમાં રાખીને, દીવાની કાર્યરીતી સંહિતા (ત્યારબાદ "સી.પી.સી." તરીકે ઓળખવામાં આવશે) ની સંબંધિત જોગવાઈઓનો સંદર્ભ ફાયદાકારક રહેશે.

દી.કા.સં. ની સંબંધિત જોગવાઈઓ:

૭. ૧૯૭૬ના સુધારા અધિનિયમ ૧૦૪ ("૧૯૭૬નો સુધારો અધિનિયમ") દ્વારા, નીચેની ચાર જોગવાઈઓ (હાલના મુદ્દાઓ માટે સંબંધિત) દી.કા.સ. માં કાઢી નાખવામાં/દાખલ કરવામાં આવી હતી જેમ કે:

- (i) હુકમ ૨૩ ના નિયમ ૩ માં 'જોગવાઈ' અને 'સમજૂતી' દાખલ કરવામાં આવી હતી;
- (ii) હુકમ ૨૩ માં નિયમ ૩એ દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો;
- (iii) હુકમ ૪૩ ના નિયમ (૧) ની કલમ (એમ) કાઢી નાખવામાં આવી હતી;
- (iv) નિયમ ૧-એ , હુકમ ૪૩ માં દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો.

૮. હુકમ ૨૩ ના નિયમ ૩ અને નિયમ ૩એ નીચે મુજબ વાંચવામાં આવે છે:—

"R.3. દાવામાં સમાધાન. –

જ્યાંઅદાલત ને સંતોષ થાય કે દાવો સંપૂર્ણપણે અથવા આંશિક રીતે કોઈપણ કાયદેસર કરાર અથવા સમાધાન દ્વારા લેખિતમાં ગોઠવવામાં આવ્યો છે અને પક્ષકારો દ્વારા સહી કરવામાં આવી છે અથવા જ્યાં પ્રતિવાદી દાવાના વિષયવસ્તુના સંપૂર્ણ અથવા કોઈપણ ભાગના સંદર્ભમાં વાદીને સંતોષ આપે છે, ત્યાંઅદાલત આવા કરાર, સમાધાન અથવા સંતોષને દફતર કરવાનો આદેશ આપશે, અને જ્યાં સુધી તે દાવાના પક્ષકારોને સંબંધિત છે ત્યાં સુધી તેના અનુસાર હુકમનામું પસાર કરશે, પછી ભલે કરાર, સમાધાન અથવા સંતોષનો વિષયવસ્તુ દાવાના વિષયવસ્તુ જેવો જ હોય કે ન હોય:

પરંતુ જ્યાં એક પક્ષ દ્વારા એવો આરોપ મૂકવામાં આવે અને બીજા પક્ષ દ્વારા નકારવામાં આવે કે કોઈ ગોઠવણ અથવા સંતોષ થયો છે, ત્યાંઅદાલત પ્રશ્નનો નિર્ણય કરશે; પરંતુ પ્રશ્નનો નિર્ણય લેવાના હેતુ માટે કોઈ મુલતવી રાખવામાં આવશે નહીં, સિવાય કેઅદાલત , નોંધાયેલા કારણોસર, આવી મુલતવી રાખવાનું યોગ્ય માને.

સમજૂતી – ભારતીય કરાર અધિનિયમ, ૧૮૭૨ (૧૮૭૨નો ૯) હેઠળ રદબાતલ અથવા રદબાતલ થઈ શકે તેવો કરાર અથવા સમાધાન આ નિયમના અર્થમાં કાયદેસર માનવામાં આવશે નહીં;

"૩ ક. દાવા પર પ્રતિબંધ. –

હુકમનામું જેના પર આધારિત છે તે સમાધાન કાયદેસર ન હતું તેના આધારે હુકમનામું રદ કરવા માટે કોઈ દાવો થઈ શકશે નહીં."

૯. હુકમ ૪૩ ના નિયમ ૧ ની કલમ (એમ) , જે અસ્તિત્વમાં હતી તે નીચે મુજબ વાંચવામાં આવે છે:–

"કલમ (એમ) ઓફ આર. ૧. –

હુકમ ૨૩ , નિયમ ૩ હેઠળનો આદેશ, કરાર, સમાધાન અથવા સંતોષ દફતર કરવા અથવા દફતર કરવાનો ઇનકાર કરવો."

૧૦. હુકમ ૪૩ નો નિયમ ૧એ નીચે મુજબ વાંચે છે:–

"૧એ . હુકમનામા સામે અપીલમાં બિન-અપીલપાત્ર આદેશોને

પડકારવાનો અધિકાર.-

- (૧) જ્યાં આ સંહિતા હેઠળ કોઈ પક્ષ વિરુદ્ધ કોઈ આદેશ આપવામાં આવે છે અને ત્યારબાદ આવા પક્ષ વિરુદ્ધ કોઈ ચુકાદો જાહેર કરવામાં આવે છે અને હુકમનામું બહાર પાડવામાં આવે છે, ત્યાં આવા પક્ષ, હુકમનામા સામે અપીલમાં દલીલ કરી શકે છે કે આવો આદેશ આપવામાં આવ્યો ન હોવો જોઈએ અને ચુકાદો જાહેર કરવામાં આવ્યો ન હોવો જોઈએ.
- (૨) સમાધાન નોંધ્યા પછી અથવા સમાધાન નોંધવાનો ઇનકાર કર્યા પછી દાવામાં પસાર થયેલા હુકમનામું સામે અપીલમાં, અપીલકર્તાને આ આધાર પર હુકમનામું પડકારવાનો અધિકાર રહેશે કે સમાધાન નોંધાયું હોવું જોઈએ કે ન હોવું જોઈએ.

૧૧. દી.કા.સ.ની કલમ ૯૬ નીચે મુજબ વાંચે છે:-

"૯૬. મૂળ હુકમનામા સામે અપીલ:-

- (૧) આ સંહિતાના મુખ્ય ભાગમાં અથવા હાલ અમલમાં રહેલા કોઈપણ અન્ય કાયદા દ્વારા સ્પષ્ટ રીતે જોગવાઈ ન હોય ત્યાં સુધી, મૂળ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરતી કોઈપણ અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલા દરેક હુકમનામા સામે આવી અદાલતના નિર્ણયો સામે અપીલ સાંભળવા માટે અધિકૃત અદાલત સમક્ષ અપીલ કરી શકાશે.
- (૨) એકતરફી પસાર થયેલા મૂળ હુકમનામા સામે અપીલ થઈ શકે છે.
- (૩) પક્ષકારોની સંમતિથી અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમનામા સામે કોઈ અપીલ થઈ શકશે નહીં.
- (૪) મૂળ દાવાના વિષયવસ્તુની રકમ અથવા મૂલ્ય દસ હજાર રૂપિયાથી વધુ ન હોય ત્યારે, નાના કારણની અદાલતો દ્વારા અદાલત માં નોંધાયેલા કોઈપણ દાવામાં હુકમનામા સામે, કાયદાના પ્રશ્ન સિવાય, કોઈ અપીલ થઈ શકશે નહીં.

૧૨. પક્ષકારોના વિદ્વાન વકીલોએ પોતપોતાની દલીલો વિસ્તૃત રીતે રજૂ કરી છે, જેનો સારાંશ નીચે મુજબ આપી શકાય છે:-

(૧) અપીલકર્તાઓ વતી વિદ્વાન એડવોકેટ શ્રી એ.એસ. વકીલની રજૂઆત:-

- (i) દી.કા.સં. ના હુકમ ૨૩ અને હુકમ ૪૩ માં કરવામાં આવેલા સુધારાઓને

ધ્યાનમાં રાખીને, હુકમ ૨૩ ના નિયમ ૩ હેઠળ પસાર કરાયેલા હુકમ સામે કોઈ અપીલ થઈ શકતી નથી, જેમાં કરાર, સમાધાન અથવા સંતોષ દફતર કરવાનો અથવા દફતર કરવાનો ઇનકાર કરવાનો સમાવેશ થાય છે. હુકમ ૪૩ ના નવા ઉમેરાયેલા નિયમ ૧એ (૨) ના સંદર્ભમાં, ઉપરોક્ત જોગવાઈ સારમાં એક ઉપાયની જોગવાઈ કરે છે, જે હુકમ ૪૩ ના નિયમ ૧ ના કલમ (એમ) ને કાઢી નાખવાના પરિણામે દૂર કરવામાં આવે છે. હુકમ ૪૩ ના ઉપરોક્ત નિયમ ૧એ (૨) માં દેખાતા "હુકમનામા સામે અપીલ..." શબ્દો, સ્પષ્ટપણે કલમ ૯૬(૧) હેઠળ અપીલનો વિચાર કરે છે એટલે કે પ્રથમ અપીલ, હુકમ થી અપીલ નહીં. ૧૯૭૬ ના સુધારા અધિનિયમ દ્વારા હુકમ ૪૩ ના નિયમ ૧ ના કલમ (એમ) ને કાઢી નાખવા અને હુકમ ૪૩ ના નિયમ ૧એ ની એકસાથે રજૂઆત એ સ્પષ્ટ કરે છે કે હુકમ ૨૩ ના નિયમ ૩ હેઠળના હુકમ સામે કોઈ અપીલ થઈ શકશે નહીં, જેમાં કરાર, સમાધાન અથવા સંતોષ દફતર કરવાનો અથવા દફતર કરવાનો ઇનકાર કરવાનો સમાવેશ થાય છે. તેથી, "પીડિત વ્યક્તિ" નો ઉપાય હુકમ ૪૩ ના નિયમ ૧એ (૨) હેઠળ હશે, જે એક સક્ષમ જોગવાઈ છે. નિયમ ૧એ (૨) માં "અપીલકર્તા" શબ્દનો અવકાશ હુકમ ૪૩ ના નિયમ ૧એ (૧) માં વપરાયેલા "પક્ષ" શબ્દના અવકાશ કરતા વધુ વ્યાપક છે. હુકમ ૪૩ ના નિયમ ૧એ (૨) માં "અપીલકર્તા" શબ્દનો ઉપયોગ (એ) તે વ્યક્તિનો સમાવેશ કરશે જે દાવામાં પક્ષકાર છે, (b) તે વ્યક્તિ જે દાવામાં પક્ષકાર છે પરંતુ સમાધાનના દફતર િંગમાં પક્ષકાર નથી અને (c) તે વ્યક્તિ જે દાવામાં પક્ષકાર નથી. હુકમ ૪૩ , નિયમ ૧એ (૨) હેઠળ વિચારવામાં આવેલી અપીલ દી.કા.સં. ના હુકમ ૪૧ સાથે વાંચવામાં આવતી કલમ ૯૬(૧) હેઠળ અપીલ છે.

(ii) જ્યાં સમાધાન થયું હતું કે નહીં તે પ્રશ્ન પર સ્પર્ધા હોય, ત્યાં તે વિવાદના નિરાકરણ પર સમાધાન સ્વીકારતા હુકમનામાને પક્ષકારોની સંમતિથી પસાર કરાયેલ હુકમનામું કહી શકાય નહીં. તેથી, કલમ ૯૬(૩) હેઠળનો બાર આવી પરિસ્થિતિમાં લાગુ પડશે નહીં. તેમણે વધુમાં રજૂઆત કરી હતી કે જો હુકમ ૨૩ ના નિયમ ૩એ ની જોગવાઈને હુકમ ૪૩ ના નિયમ ૧એ (૨) ની સાથે ઉમેરવામાં આવેલી જોગવાઈ સાથે સુમેળમાં વાંચવામાં આવે, તો કોઈ પણ દાવો એ આધાર પર હુકમનામું રદ કરવાનો રહેશે નહીં કે જેના પર હુકમનામું આધારિત છે તે કાયદેસર નથી.

(iii) રેફરન્સ હુકમ ના ફક્ત ૧૨(એ) માં સમાવિષ્ટ મુદ્દા મુજબ, તેમણે રજૂઆત કરી

હતી કે અપીલઅદાલત સમક્ષ "પીડિત પક્ષ" નો ઉપાય કલમ ૯૬(૧) હેઠળ "પ્રથમ અપીલ" હશે જે હુકમ ૪૧ સાથે વાંચવામાં આવશે અને ઈ.કા.સં. ના હુકમ ૪૩ ના નિયમ ૧એ (૨) હેઠળ હુકમ માંથી અપીલ નહીં.

(iv) રેફરન્સ હુકમ ના ફક્ત ૧૨(સી) માં સમાવિષ્ટ મુદ્દાને ધ્યાનમાં રાખીને, તેમણે રજૂ કર્યું હતું કે ઈ.કા.સં. ના નિયમ ૩ હુકમ ૨૩ ની જોગવાઈને લાગુ કરતી સંમતિ હુકમનામું રદ કરવા માટે નીચેની અદાલત સમક્ષ અરજી ફક્ત દાવાના પક્ષ દ્વારા જ જાળવી શકાય છે, પરંતુ દાવાના બિન-પક્ષ દ્વારા નહીં. ઉપરોક્ત જોગવાઈમાં, હુકમ ૨૩ ના નિયમ ૩ ની જોગવાઈમાં "પક્ષ" શબ્દ હુકમ ૪૩ ના નિયમ ૧એ (૨) માં "અપીલકર્તા" શબ્દ જેટલો મહત્વ ધરાવે છે. ગોઠવણની માન્યતા અથવા સંતોષ અંગેના પ્રશ્નનો નિર્ણય લેવાની અદાલત ની સત્તા ફક્ત દાવાના પક્ષકારો વચ્ચે જ મર્યાદિત છે. દાવાના બિન-પક્ષ તરીકે, હુકમ ૨૩ ના નિયમ ૩ હેઠળની અરજી જાળવી શકાય નહીં.

(v) તેથી, વિદ્વાન વકીલ શ્રી વકીલે તારણ કાઢ્યું કે "પીડિત પક્ષ", જે કાં તો દાવાના પક્ષકાર હોઈ શકે છે અથવા દાવાના પક્ષકાર ન હોય તેવા પક્ષકાર એટલે કે તૃતીય પક્ષ, પક્ષકારો વચ્ચે સમાધાન પર પસાર કરાયેલા હુકમનામા સામે (i) ઈ.કા.સં. ની કલમ ૯૬(૧) હેઠળ પ્રથમ અપીલ હશે, જેના માટે અપીલકર્તા હુકમ ૪૩ ઈ.કા.સં. ના નિયમ ૧-એ ને ધ્યાનમાં રાખીને સમાધાનની માન્યતા પર પ્રશ્ન ઉઠાવી શકે છે, અથવા (ii) ઈ.કા.સં. ના હુકમ ૨૩ ના નિયમ ૩ ની જોગવાઈ હેઠળ અરજી કરી શકે છે. ઉપરોક્ત બંને ઉપાયો એક સાથે હોવાથી, પીડિત પક્ષને ઉપરોક્ત ઉપાયોમાંથી કોઈપણ એકનો ઉપયોગ કરવા માટે ફરજ પાડી શકાતી નથી. વધુમાં, ઉપરોક્ત સહવર્તી ઉપાયો ફક્ત દાવાના પક્ષકારો સુધી મર્યાદિત ન હોઈ શકે, પરંતુ તે ત્રીજા પક્ષ માટે પણ ઉપલબ્ધ હશે.

II) પ્રતિવાદીઓ તરફથી વિદ્વાન સિનિયર એડવોકેટ શ્રી મેહુલ એસ. શાહના નિવેદનો:-

(i) સંમતિ હુકમનામું પણ ઈ.કા.સં. ની કલમ ૨(૨) હેઠળ એક હુકમનામું છે, અને તેથી, તેને કલમ ૯૬(૧) હેઠળ પ્રથમ અપીલ દ્વારા પડકારી શકાય છે, જો કે, કલમ ૯૬(૩) ને ધ્યાનમાં રાખીને, પક્ષકારોની સંમતિથી અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલ હુકમનામું સામે આવી કોઈ અપીલ જાળવી શકાતી નથી. તેમણે વધુમાં રજૂઆત કરી હતી કે હુકમ ૪૩ માં દાખલ કરાયેલ નિયમ ૧એ પોતે સૂચવે છે કે સમાધાન હુકમનામું સામેની અપીલ જાળવી શકાય છે. તેથી, ફક્ત નિયમ ૧એ

હુકમ ૪૩ માં દાખલ કરવામાં આવ્યો હોવાથી, જે હુકમ થી અપીલનું સંચાલન કરે છે, તે સમાધાન હુકમનામુંને હુકમ થી અપીલ તરીકે પહુકમનામા તી અપીલ દાખલ કરશે નહીં. જો અપીલ દાખલ કરવી હોય, તો તે ફક્ત દી.કા.સં. ની કલમ ૯૬(૧) હેઠળ હશે, અને તેથી, સમાધાન હુકમનામું સામેની અપીલ ફક્ત કલમ ૯૬(૧) હેઠળ પ્રથમ અપીલની પ્રકૃતિની હશે.

(ii) શ્રી શાહે વધુમાં રજૂઆત કરી હતી કે કલમ ૯૬(૩) માં વપરાયેલ "સંમતિ" શબ્દ "ગોઠવણ" અથવા "સંતોષ" શબ્દનો સમાવેશ થાય છે જે હુકમ ૨૩ નિયમ ૩ હેઠળ વપરાય છે, અને "ગોઠવણ" શબ્દમાં હુકમ ૨૩ નિયમ ૩ મુજબ "કરાર" અથવા "સમાધાન" શામેલ છે. વધુમાં, હુકમ ૨૩ ના નિયમ ૩ ની જોગવાઈ દાખલ કરીને, તે જઅદાલત ને ગોઠવણ અથવા સંતોષની હકીકત અંગે પક્ષકારો વચ્ચે વિવાદના કિસ્સામાં પ્રશ્નનો નિર્ણય લેવાની સત્તા આપવામાં આવી છે. તેમના મતે, હુકમ ૨૩ નિયમ ૩ ને ધ્યાનમાં રાખીને, જ્યાં આંશિક સમાધાન અથવા આંશિક સંતોષ હોય, ત્યાં કાયદો એક જ દાવામાં એક કરતાં વધુ હુકમનામું પસાર કરવાની પણ કલ્પના કરે છે; એક સમાધાન અથવા સંતોષ પર અને બીજો ગુણદોષ પર.

(iii) તેમણે વધુમાં રજૂઆત કરી હતી કે હુકમ ૪૩ ના નિયમ ૧ માંથી કલમ (એમ) કાઢી નાખવા પર, દી.કા.સં. ની કલમ ૯૬(૩) હેઠળ અપીલ પણ જાળવી શકાશે નહીં. સમાધાન હુકમનામાની કાયદેસરતાને પહુકમનામા તો સ્વતંત્ર દાવો પણ જાળવી શકાશે નહીં. નિયમ ૩એ હુકમ ૨૩ ના નિયમ ૩ સાથે સુસંગત હોવાથી, જે દાવાના પક્ષકારોને લાગુ પડે છે, હુકમ ૨૩ ના નિયમ ૩ ની જોગવાઈ વાંચવા પર, તે સૂચવે છે કે દાવાના પક્ષકાર માટે ઉપલબ્ધ એકમાત્ર ઉપાય એ જઅદાલત નો સંપર્ક કરીને વિવાદ ઉઠાવવાનો અને દી.કા.સં. ની કલમ ૧૫૧ હેઠળ, અથવા દી.કા.સં. ના હુકમ ૪૭ નિયમ ૧ સાથે વાંચવામાં આવતી કલમ ૧૧૪ હેઠળ સમીક્ષા અરજી દાખલ કરવાની જોગવાઈઓનો આશરો લઈને હશે.

(iv) જો કોઈ પક્ષ સમાધાનને લગતા વિવાદો ઉઠાવતી પ્રથમ અપીલ દાખલ કરે છે, તો જે અપીલઅદાલત સમક્ષ આવો વિવાદ પહેલી વાર ઉઠાવવામાં આવે છે તેની પાસે તે સંદર્ભમાં કોઈ પુરાવા રહેશે નહીં, અને અંતે, અપીલઅદાલત ને કેસ રિમાન્ડ પર લેવો પડશે અથવા હુકમ ૪૧ નિયમ ૨૫ હેઠળ મુદ્દાને નીચેની અદાલત માં મોકલવો પડશે.

(v) શ્રી શાહના મતે, જો કોઈ વ્યક્તિ હુકમનામાનો પક્ષકાર ન હોય અને આવા સંમતિ

હુકમનામાથી પોતાને નારાજ લાગે, તો હુકમ ૨૩ ના નિયમ ૩એ હેઠળનો પ્રતિબંધ તેના પર લાગુ પડશે નહીં, જે અન્યથા દાવાના પક્ષકારને લાગુ પડે છે.

- (vi) શ્રી શાહે, સર્વોચ્ચ અદાલત ના વિવિધ નિર્ણયોનો ઉલ્લેખ કરીને, અને ઉપરોક્ત નિર્ણયોમાં દર્શાવેલ ગુણોત્તરનું સમાધાન કરીને, રજૂઆત કરી હતી કે સંમતિ હુકમનામાનો પક્ષકારે હુકમ ૨૩ નિયમ ૩ હેઠળ તે જ અદાલત નો સંપર્ક કરવો પડશે, જો કે, એકવાર પક્ષકાર તે જ અદાલત સમક્ષ આવે અને તે જ અદાલત નિર્ણય લે અને હુકમનામું પસાર કરે, તો આવા હુકમનામાને હુકમ ૪૩ નિયમ ૧એ (૨) સાથે વાંચવામાં આવતી કલમ ૯૬(૧) હેઠળ પ્રથમ અપીલ દાખલ કરવા માટે સક્ષમ બનાવવામાં આવશે.

૧૩. કારણ કે વિદ્વાન વકીલોએ હુકમ ૨૩ નિયમ ૩, હુકમ ૪૩ નિયમ ૧એ અને દી.કા.સં. ની કલમ ૯૬ માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓના અર્થઘટન પર સર્વોચ્ચ અદાલત ના વિવિધ નિર્ણયોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે અને તેના પર આધાર રાખ્યો છે, તેથી ઉપરોક્ત નિર્ણયોના સંબંધિત ભાગનું પુનઃઉત્પાદન કરવું યોગ્ય રહેશે.

૧૪. (૧૯૯૩) ૧ એસસીસી ૫૮૧ માં નોંધાયેલા બનવારીલાલ વિરુદ્ધ ચંદો દેવી અને અન. ના કિસ્સામાં, ગૌણ અદાલતે પક્ષકારો વચ્ચે થયેલા કથિત સમાધાનના આધારે હુકમનામું પસાર કર્યું હતું. ત્યારબાદ વાદીએ તેમના વકીલે તેમની સાથે છેતરપિંડી કરી હોવાના આધારે દાવાના નિકાલના આદેશને પાછો ખેંચવા માટે અરજી દાખલ કરી. ગૌણ અદાલતે ઉપરોક્ત આદેશ પાછો ખેંચ્યો અને વિવિધ તથ્યો અને સંજોગોને ધ્યાનમાં રાખીને દાવો પુનઃસ્થાપિત કર્યો, જેમાં સમાધાન અરજી પર બંને પક્ષો દ્વારા સહી કરવામાં આવી ન હતી તે હકીકતનો સમાવેશ થાય છે. પ્રતિવાદી દ્વારા ઉચ્ચ અદાલત સમક્ષ રિવિઝન અરજી દાખલ કરીને ઉપરોક્ત આદેશને પડકારવા માં આવ્યો હતો. ઉચ્ચ અદાલત ની એક ખંડપીઠ ગૌણ અદાલતના આદેશને આ આધાર પર રદ કર્યો કે સમાધાનની અરજી ખરેખર વાદી દ્વારા હુકમ ૨૩ નિયમ ૧ હેઠળ દાવો પાછો ખેંચવા માટે દાખલ કરવામાં આવેલી અરજી હતી, અને તેથી, તેને કોડના હુકમ ૨૩ નિયમ ૩ હેઠળનો આદેશ

ગણવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ નહોતો. રિવિઝન અરજીમાં પસાર કરાયેલ ઉપરોક્ત આદેશને વાદી – અપીલકર્તા દ્વારા સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ પડકારવા માં આવ્યો. સુપ્રીમઅદાલતે ફકરા ૬ થી ૯, ૧૩ અને ૧૪ માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું:–

"૬) અદાલતોનો અનુભવ એવો રહ્યો છે કે ઘણા પ્રસંગોએ પક્ષકારો સમાધાનની અરજીઓ દાખલ કરે છે જેના આધારે હુકમનામું તૈયાર કરવામાં આવે છે, પછીથી એક યા બીજા કારણોસર આવા સમાધાનની માન્યતાને પહુકમનામા ે છે. આવા હુકમનામાને બાજુ પર રાખવા માટે દાવાઓ દાખલ કરવામાં આવતા હતા જે વર્ષો સુધી ચાલતા હતા જેમાં વિવિધ અદાલતોમાં અપીલનો સમાવેશ થાય છે. અદાલતો અને જનતાની દુર્દશાને ધ્યાનમાં રાખીને, કોડના હુકમ ૨૩ માં ઘણા સુધારા રજૂ કરવામાં આવ્યા છે જેમાં દીવાની કાર્યરીતી સંહીતા (સુધારા) અધિનિયમ, ૧૯૭૬ દ્વારા દાવો પાછો ખેંચવા અને ગોઠવવા સંબંધિત જોગવાઈઓ શામેલ છે. કોડના હુકમ ૨૩ ના નિયમ ૧ માં સૂચવવામાં આવ્યું છે કે દાવો દાખલ થયા પછી કોઈપણ સમયે, વાદી પોતાનો દાવો છોડી શકે છે અથવા તેના દાવાના એક ભાગને છોડી શકે છે. નિયમ ૧(૩) એ જોગવાઈ કરે છે કે જ્યાંઅદાલત સંતુષ્ટ હોય (એ) કોઈ ઔપચારિક ખામીને કારણે દાવો નિષ્ફળ જાય, અથવા

(બી) દાવાના વિષયવસ્તુ અથવા દાવાના ભાગ માટે વાદીને નવો દાવો દાખલ કરવાની મંજૂરી આપવા માટે પૂરતા કારણો છે,

તો તે યોગ્ય લાગે તેવી શરતો પર, વાદીને નવો દાવો દાખલ કરવાની સ્વતંત્રતા સાથે આવા દાવો પાછા ખેંચવાની પરવાનગી આપી શકે છે. નિયમ ૧(૪) ને ધ્યાનમાં રાખીને જો વાદી ઉપરોક્ત પરવાનગી વિના પોતાનો દાવો છોડી દે છે અથવા આવા દાવો પાછો ખેંચે છે, તો તેને આવા વિષયવસ્તુના સંદર્ભમાં આવા કોઈપણ દાવો દાખલ કરવાથી બાકાત રાખવામાં આવશે. હુકમ ૨૩ ના નિયમ ૩ માં સમાધાન હુકમનામું પહુકમનામા તી વખતે હેરાન કરનાર અને થકવી નાખનાર મુકદ્દમાને ઘટાડવા માટે પણ સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો. નિયમ ૩ માં અદાલત દ્વારા સમાધાન નોંધવામાં આવે તે પહેલાં કેટલીક ખાસ આવશ્યકતાઓ રજૂ કરવામાં આવી હતી, જેમાં કાયદેસર કરાર અથવા સમાધાન લેખિતમાં હોવું જોઈએ અને પક્ષકારો દ્વારા સહી થયેલ હોવું જોઈએ, સમજૂતી સાથેની એક જોગવાઈ પણ ઉમેરવામાં આવી હતી જે નીચે મુજબ છે:–

"જો એક પક્ષ દ્વારા એવો આરોપ મૂકવામાં આવે અને બીજા દ્વારા નકારવામાં આવે કે ગોઠવણ અથવા સંતોષ થયો છે, તો અદાલત પ્રશ્નનો નિર્ણય લેશે; પરંતુ પ્રશ્નનો નિર્ણય લેવાના હેતુ માટે કોઈ મુલતવી રાખવામાં આવશે નહીં, સિવાય કે અદાલત , નોંધાયેલા કારણોસર, આવી મુલતવી રાખવાનું યોગ્ય માને.

સમજૂતી – ભારતીય કરાર અધિનિયમ, ૧૮૭૨ (૧૮૭૨નો ૯) હેઠળ રદબાતલ અથવા રદબાતલ હોય તે કરાર અથવા સમાધાન આ નિયમના અર્થમાં કાયદેસર માનવામાં આવશે નહીં.

- ૭) સમજૂતી સાથે જોગવાઈ ઉમેરીને, સુધારા કાયદાનો હેતુ અને ઉદ્દેશ સમાધાનને પડકારનાર પક્ષને તે અદાલત સમક્ષ પ્રશ્ન ઉઠાવવાની ફરજ પાડવાનો હોય તેવું લાગે છે જેણે સમાધાનનો પ્રશ્ન નોંધ્યો હતો. તે અદાલત ને આ વિવાદનો નિર્ણય લેવાનો આદેશ આપવામાં આવ્યો હતો કે પક્ષકારો કાયદેસર રીતે ગોઠવણ પર પહોંચ્યા છે કે નહીં. સમજૂતીમાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું હતું કે ભારતીય કરાર કાયદા હેઠળ રદબાતલ અથવા રદબાતલ કરારને ઉપરોક્ત નિયમના અર્થમાં કાયદેસર ગણવામાં આવશે નહીં. દાવાની બહુવિધતા અને લાંબા સમય સુધી ચાલતી મુકદ્દમાને ટાળવા માટે નિયમ ૩ માં સમજૂતી સાથે જોગવાઈ રજૂ કર્યા પછી, સમાધાનના આધારે હુકમનામું રદ કરવા માટે અલગ દાવો દાખલ કરવાના સંદર્ભમાં નિયમ ૩એ દ્વારા ચોક્કસ પ્રતિબંધ નક્કી કરવામાં આવ્યો હતો:—

૩એ. દાવો કરવા પર પ્રતિબંધ

— હુકમનામું જેના પર આધારિત છે તે સમાધાન કાયદેસર ન હતું તેના આધારે હુકમનામું રદ કરવા માટે કોઈ દાવો થઈ શકશે નહીં.

- ૮) અગાઉ હુકમ ૪૩, નિયમ ૧(m) હેઠળ, હુકમ ૨૩ ના નિયમ ૩ હેઠળ કરાર, સમાધાન અથવા સંતોષ દફતર કરવા અથવા દફતર કરવાનો ઇનકાર કરવાના આદેશ સામે અપીલ જાળવી શકાય તેવી હતી. પરંતુ ઉપરોક્ત સુધારણા અધિનિયમ દ્વારા તે કલમ કાઢી નાખવામાં આવી છે; જેના પરિણામે હવે હુકમ ૨૩ ના નિયમ ૩ હેઠળ કરાર અથવા સમાધાન દફતર કરવા અથવા દફતર કરવાનો ઇનકાર કરવાના આદેશ સામે કોઈ અપીલ જાળવી શકાય તેવી નથી. સમાધાન દફતર કરવા અથવા સમાધાન દફતર કરવાનો ઇનકાર કરવાના આદેશ સામે અપીલનો અધિકાર છીનવી લેવામાં આવી રહ્યો છે તે જાણીને, હુકમ ૪૩ માં એક નવો નિયમ ૧એ ઉમેરવામાં આવ્યો છે જે નીચે મુજબ છે:—

૧એ. હુકમનામા સામે અપીલમાં બિન-અપીલપાત્ર આદેશોને

પડકારવાનો અધિકાર.—

(૧) જ્યાં આ સંહિતા હેઠળ કોઈ પક્ષ વિરુદ્ધ કોઈ આદેશ આપવામાં આવે છે અને ત્યારબાદ આવા પક્ષ વિરુદ્ધ કોઈ ચુકાદો જાહેર કરવામાં આવે છે અને હુકમનામું બહાર પાડવામાં આવે છે, ત્યાં આવા પક્ષ હુકમનામા સામે અપીલમાં દલીલ કરી શકે છે કે આવો આદેશ આપવામાં આવ્યો ન હોવો જોઈએ અને ચુકાદો જાહેર કરવામાં ન આવવો જોઈએ.

(૨) સમાધાન નોંધ્યા પછી અથવા સમાધાન નોંધવાનો ઇનકાર કર્યા પછી દાવામાં પસાર થયેલા હુકમનામું સામે અપીલમાં, અપીલકર્તાને આ આધાર પર હુકમનામું પડકારવાનો અધિકાર રહેશે કે સમાધાન નોંધાયું હોવું જોઈએ કે ન હોવું જોઈએ.

૯) સંહિતાની કલમ ૯૬(૩) કહે છે કે અદાલત દ્વારા પક્ષકારોની સંમતિથી પસાર કરાયેલા હુકમનામા સામે કોઈ અપીલ થઈ શકશે નહીં. નિયમ ૧એ (૨) રજૂ કરવામાં આવ્યો છે જેમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે સમાધાન નોંધ્યા પછી દાવામાં પસાર કરાયેલા હુકમનામા સામે, અપીલકર્તા માટે સમાધાન નોંધાયું ન હોવું જોઈએ તે આધાર પર હુકમનામાનો વિરોધ કરવાનો અધિકાર રહેશે. જ્યારે કલમ ૯૬(૩) પક્ષકારોની સંમતિથી પસાર કરાયેલા હુકમનામા સામે અપીલને પ્રતિબંધિત કરે છે, ત્યારે તે સૂચવે છે કે આવા હુકમનામા પક્ષકારો માટે માન્ય અને બંધનકર્તા છે સિવાય કે નિર્ધારિત પ્રક્રિયા દ્વારા અથવા પક્ષકારો માટે ઉપલબ્ધ પ્રક્રિયા દ્વારા રદ કરવામાં આવે. ઉપલબ્ધ આવા ઉપાયમાં હુકમ ૪૩, નિયમ ૧(m) હેઠળ અપીલ દાખલ કરવાનો સમાવેશ થાય છે. જો સમાધાન નોંધવાનો આદેશ રદ કરવામાં આવ્યો હોય, તો હુકમનામા સામે અપીલ દાખલ કરવાની કોઈ આવશ્યકતા કે પ્રસંગ નહોતો. તેવી જ રીતે આવા હુકમનામાને રદ કરવા માટે દાવો દાખલ કરવામાં આવતો હતો કારણ કે હુકમનામું અમાન્ય અને ગેરકાયદેસર સમાધાન પર આધારિત છે જે બીજા દાવાના વાદી પર બંધનકર્તા નથી. પરંતુ જે સુધારા રજૂ કરવામાં આવ્યા છે તે પછી, સમાધાન નોંધવાના આદેશ સામે અપીલ કે દાવો દાખલ કરીને ઉપાય ઉપલબ્ધ નથી, હુકમ ૨૩ ના નિયમ ૩એ દ્વારા આવરી લેવામાં આવેલા કેસોમાં. હુકમ ૪૩ ના નિયમ ૧એ (૨) હેઠળ સમાધાનની નોંધને પડકારનાર પક્ષને હુકમનામું સામે અપીલ કરતી વખતે તેની માન્યતા પર પ્રશ્ન ઉઠાવવાનો અધિકાર આપવામાં આવ્યો છે. કોડની કલમ ૯૬(૩) આવી અપીલ માટે અવરોધ રહેશે નહીં કારણ કે કલમ ૯૬(૩) એવા કેસોમાં લાગુ પડે છે જ્યાં સમાધાન અથવા કરારની હકીકત વિવાદમાં નથી.

૧૦) XXX

૧૧) XXX

૧૨) XXX

- ૧૩) જ્યારે સુધારા કાયદામાં હુકમ ૨૩ ના નિયમ ૩ ના સમજૂતી સાથે એક જોગવાઈ રજૂ કરવામાં આવી હતી જેમાં કહેવામાં આવ્યું હતું કે જ્યાં એક પક્ષ દ્વારા એવો આરોપ મૂકવામાં આવે છે અને બીજા દ્વારા નકારવામાં આવે છે કે ગોઠવણ અથવા સંતોષ થયો છે, "અદાલત પ્રશ્નનો નિર્ણય લેશે", જે અદાલત સમક્ષ સમાધાનની અરજી દાખલ કરવામાં આવી છે અને જેણે આવા સમાધાનનો દફતર કર્યો છે, તેણે એ પ્રશ્ન નક્કી કરવાનો રહેશે કે શું કોઈ કાયદેસર કરારના આધારે ગોઠવણ અથવા સંતોષ થયો હતો. કરાર અથવા સમાધાનની માન્યતા અંગેની પૂછપરછને વધુ વ્યાપક બનાવવા માટે, જોગવાઈનો ખુલાસો કહે છે કે કરાર અથવા સમાધાન "જે ભારતીય કરાર અધિનિયમ હેઠળ રદબાતલ અથવા રદબાતલ છે..." તે નિયમના અર્થમાં કાયદેસર માનવામાં આવશે નહીં. સમજૂતી સાથે વાંચેલા જોગવાઈને ધ્યાનમાં રાખીને, જે અદાલતે સમાધાનની અરજી સ્વીકારી હતી તેણે તપાસ કરવી પડશે કે શું સમાધાન ભારતીય કરાર અધિનિયમ હેઠળ રદબાતલ હતું કે રદબાતલ. હુકમ ૪૩ ના નિયમ ૧(મ) ને પણ કાઢી નાખવામાં આવ્યો છે જેના હેઠળ સમાધાન દફતર કરતા આદેશ સામે અપીલ જાળવી શકાય છે. આવા સમાધાનને પહુકમનામા તો પક્ષ હુકમ ૨૩ ના નિયમ ૩ ની જોગવાઈ હેઠળ અરજી કરી શકે છે, અથવા કોડની કલમ ૮૬(૧) હેઠળ અપીલ દાખલ કરી શકે છે, જેમાં તે હવે કોડના હુકમ ૪૩ ના નિયમ ૧એ ને ધ્યાનમાં રાખીને સમાધાનની માન્યતા પર પ્રશ્ન ઉઠાવી શકે છે.
- ૧૪) હુકમ ૨૩ ના નિયમ ૩ ની જોગવાઈ હેઠળ સત્તાનો ઉપયોગ કરવા માટેની અરજી ને કોડની કલમ ૧૫૧ હેઠળ લેબલ કરી શકાય છે પરંતુ જ્યારે સુધારા કાયદા દ્વારા ખાસ કરીને આવી સત્તા તેઅદાલત ને સોંપવામાં આવી હોય જેની સમક્ષ સમાધાનની અરજી દાખલ કરવામાં આવી હતી, ત્યારે યોગ્ય કેસોમાં સત્તાનો ઉપયોગ નિયમ ૩ ની જોગવાઈ હેઠળ કરવો પડશે.

૧૫. કિશુન વિરુદ્ધ બિહારીના કિસ્સામાં, જે (૨૦૦૫) ૬ SCC ૩૦૦ માં નોંધાયેલ છે, તેના પિતા દ્વારા તેના ભાઈ (દાવામાં પ્રતિવાદી) ની તરફેણમાં કરાયેલ ભેટ દસ્તાવેજ રદ કરવાની માંગણી કરતા દાવામાં વાદીએ હુકમ ૨૩ , નિયમ ૩ હેઠળ નીચેની અદાલત સમક્ષ અરજી દાખલ કરી હતી જેમાં દાવો કરવામાં આવ્યો હતો કે પક્ષકારો વચ્ચે વિવાદનું સમાધાન થયું હતું. તેમણે ઉપરોક્ત અરજી સાથે, એક કથિત સંયુક્ત નિવેદન પૂરું પાડ્યું હતું જે તમામ પક્ષકારો દ્વારા સહી કરાયેલ હોવાનું કહેવાય છે અને તહસીલદાર સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું. ઉપરોક્ત અરજી

નો પ્રતિવાદીઓ દ્વારા વાંધો ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો, જેમાં કોઈપણ સમાધાન થયું હોવાનો ઇનકાર કરવામાં આવ્યો હતો. નીચેની અદાલત હુકમ ૨૩ , નિયમ ૩ હેઠળ દાખલ કરાયેલી ઉપરોક્ત અરજીને એ આધાર પર ફગાવી દીધી હતી કે પક્ષકારો વચ્ચે કોઈ માન્ય સમાધાન અથવા વિવાદોનું સમાધાન થયું નથી. અપીલઅદાલતે મૂળ વાદી દ્વારા દાખલ કરાયેલી અપીલમાં નીચેની અદાલત ના ઉપરોક્ત આદેશને રદ કર્યો હતો, અને નીચેની અદાલત ને સમાધાન અરજીના સંદર્ભમાં આ બાબતમાં આગળ વધવાનો નિર્દેશ આપ્યો હતો. મૂળ પ્રતિવાદીઓએ અપીલઅદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલા ઉપરોક્ત આદેશ સામે ઉચ્ચ અદાલત સમક્ષ રિવિઝન અરજી દાખલ કરી હતી, જોકે, ઉપરોક્ત રિવિઝન અરજી પેનિંગ હોવાથી, નીચેની અદાલત અપીલઅદાલત ના નિર્દેશોનો અમલ કર્યો અને તહસીલદાર સમક્ષ દાખલ કરાયેલી સમાધાન અરજીના સંદર્ભમાં હુકમનામું પસાર કર્યું. રિવિઝન અરજી નિર્થક બની ગઈ હોવાથી નિકાલ કરવામાં આવ્યો. મૂળ પ્રતિવાદીઓએ કથિત સમાધાનના આધારે નીચેની અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમનામું સામે અપીલઅદાલત સમક્ષ અપીલ દાખલ કરી. અપીલઅદાલતે ઉપરોક્ત અપીલને મંજૂરી આપી હતી અને અવલોકન કર્યું હતું કે પક્ષકારો વચ્ચે વિવાદોનું કોઈ કાયદેસર સમાધાન થયું નથી. મૂળ વાદીએ ઉચ્ચ અદાલત સમક્ષ બીજી અપીલ દાખલ કરી હતી. બીજી અપીલની પેનિંગ દરમિયાન, બંને પક્ષો એટલે કે મૂળ વાદી અને પ્રતિવાદીઓની મુદત પૂરી થઈ ગઈ હતી, જોકે, ઉચ્ચ અદાલતે બીજી અપીલને મંજૂરી આપવાનું ચાલુ રાખ્યું કારણ કે પ્રતિવાદી દ્વારા દાખલ કરાયેલ સમાધાન હુકમનામું સામે અપીલ કોડની કલમ ૯૬(૩) ને ધ્યાનમાં રાખીને જાળવી શકાય તેવી નથી. ઉપરોક્ત હુકમનામું સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ પડકારવા માં આવ્યું હોવાથી, સર્વોચ્ચ અદાલત ની ત્રણ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠ ઉચ્ચ અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલા ઉપરોક્ત હુકમનામુંને રદ કર્યું કારણ કે તે મૃત પક્ષકારો વિરુદ્ધ પસાર કરાયેલ હુકમનામું હતું, અને તેથી, ફકરા ૭ માં વધુમાં નીચે મુજબ અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે:—

"૭) આ ઉપરાંત, અમારું માનવું છે કે ઉચ્ચ અદાલતે એવું ઠરાવવામાં ભૂલ કરી હતી કે કિશુન દ્વારા દાખલ કરાયેલી અપીલ, જે નીચેની અદાલત દ્વારા વિવાદિત સમાધાનને સ્વીકારતી

હતી, તે જાળવી શકાય તેવી નથી. જ્યારે તે વતી કોઈ વિવાદ ઉઠાવવામાં આવે છે, ત્યારે તપાસ કરવામાં આવે છે (હવે તે ૧૯૭૬ના અધિનિયમ ૧૦૪ દ્વારા ઉમેરવામાં આવેલા કોડના હુકમ ૨૩ નિયમ ૩ ની જોગવાઈને ધ્યાનમાં રાખીને કરવી જોઈએ) અને દાવો તે પૂછપરછના આધારે સમાધાનના આધારે નક્કી કરવામાં આવે છે, ત્યારે તેને કોડની કલમ ૯૬(૩) ના અર્થમાં સંમતિ પર પસાર કરાયેલ હુકમનામું ગણી શકાય નહીં. કલમ ૯૬(૩) પક્ષકારોની સંમતિથી અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલ હુકમનામુંની બિન-અપીલપાત્રતાનો વિચાર કરે છે. દેખીતી રીતે, જ્યારે એક પક્ષ સમાધાન કરે છે અને બીજો તેનો વિવાદ કરે છે અને અદાલત ને સમાધાન થયું છે કે નહીં તે નક્કી કરવા અને હુકમનામું પસાર કરવા માટે ફરજ પાડવામાં આવે છે, ત્યારે તેને અદાલત દ્વારા પક્ષકારોની સંમતિથી પસાર કરાયેલ હુકમનામું તરીકે સમજવામાં આવશે નહીં. જેમ આપણે પહેલા નોંધ્યું છે, કોઈ ૧.૨.૧૯૭૭ પછી, કલમ ૧૦૪ અથવા હુકમ ૪૩ નિયમ ૧ દ્વારા, હુકમ ૨૩ નિયમ ૩ ની જોગવાઈ હેઠળ તપાસ પછી સમાધાનને નકારવા અથવા સ્વીકારવાના આદેશ સામે અપીલ પૂરી પાડવામાં આવે છે. જ્યારે સમાધાનની સ્વીકૃતિ અદાલત ની મંજૂરી મેળવે છે અને તે હુકમનામું બને છે, અથવા અદાલત સમાધાનને નકારતા ગુણવત્તાના આધારે હુકમનામું પસાર કરે છે, ત્યારે તે અપીલપાત્ર બને છે, સિવાય કે, અપીલને કોડની કલમ ૯૬(૩) દ્વારા પ્રતિબંધિત કરવામાં આવે. અમે પહેલાથી જ સૂચવ્યું છે કે જ્યારે સમાધાન થયું હતું કે નહીં તે પ્રશ્ન પર કોઈ સ્પર્ધા હોય, ત્યારે તે વિવાદના નિરાકરણ પર સમાધાન સ્વીકારતા હુકમનામુંને પક્ષકારોની સંમતિથી પસાર કરાયેલ હુકમનામું કહી શકાય નહીં. તેથી, કોડની કલમ ૯૬(૩) હેઠળનો હુકમ લાગુ થઈ શકતો નથી. આવા વિવાદિત સમાધાન પર આધારિત હુકમનામું અથવા સમાધાન સ્થાપિત કરવાના અસ્વીકાર પર, અપીલ અને તેની મર્યાદાઓ સાથે બીજી અપીલ પક્ષ માટે ઉપલબ્ધ રહેશે."

૧૬. પુષ્પા દેવી ભગત વિરુદ્ધ રાજિન્દર સિંહ અને અન્યોના કેસમાં, (૨૦૦૬) ૫ SCC ૫૬૬ માં નોંધાયેલ, વાદીઓ – મકાનમાલિકો દ્વારા દાખલ કરાયેલ દાવો, જે ભાગીદારી પેઢીને તેના ભાગીદારોમાંથી એક એટલે કે પુષ્પાદેવી દ્વારા રહેઠાણ તરીકે ઉપયોગ કરવા માટે ભાડે આપેલા દાવાના સ્થળનો કબજો મેળવવા માંગે છે, તે અદાલત દ્વારા નોંધાયેલા બંને પક્ષોના વકીલના નિવેદનોના આધારે નીચેની અદાલતે હુકમનામા કર્યો હતો, અને અદાલત ની હાજરીમાં અને વાદીઓની હાજરીમાં તેમના દ્વારા સહી કરવામાં આવી હતી. પ્રતિવાદીઓ માટેના વકીલ દ્વારા

આપવામાં આવેલા નિવેદન મુજબ, પ્રતિવાદીઓએ ચોક્કસ તારીખે અથવા તે પહેલાં જગ્યા ખાલી કરવાની બાંધકામની આપી હતી. બીજા પ્રતિવાદી પુષ્પાદેવીએ કોડની કલમ ૧૫૧ હેઠળ ઉપરોક્ત હુકમનામું રદ કરવા માટે નીચેની અદાલત સમક્ષ અરજી દાખલ કરી હતી જેમાં આરોપ મૂકવામાં આવ્યો હતો કે તેણીએ તેના વકીલને તેના વતી સમાધાન કરવા સૂચના આપી ન હતી, અને પક્ષકારો દ્વારા યોગ્ય રીતે સહી કરાયેલ પક્ષકારો વચ્ચે કોઈ લેખિત સમાધાન થયું ન હતું. ત્યારબાદ ઉપરોક્ત બીજા પ્રતિવાદી પુષ્પાદેવીએ ઉપરોક્ત અરજી નો પીછો કર્યો નહીં, અને ઉપરોક્ત સંમતિ હુકમનામું સામે જિલ્લાઅદાલત માં અપીલ દાખલ કરી. ઉપરોક્ત હુકમનામું જિલ્લાઅદાલતે આ આધાર પર રદ કર્યું કે લેખિતમાં સમાવિષ્ટ અને પક્ષકારો દ્વારા સહી કરાયેલ કોઈ સમાધાન થયું નથી. મૂળ વાદીઓ – મકાનમાલિકો દ્વારા દી.કા.સં. ના નિયમ ૧(u) ના આદેશ ૪૩ હેઠળ ઉચ્ચ અદાલત સમક્ષ કરાયેલા ઉપરોક્ત આદેશ સામેની અપીલમાં, ઉચ્ચ અદાલતે ઉપરોક્ત અપીલને મંજૂરી આપી હતી અને કહ્યું હતું કે પ્રશ્નમાં રહેલી સંમતિ હુકમનામું હુકમ ૨૩ ના નિયમ ૩ ના પહેલા ભાગ હેઠળ આવતી નથી પરંતુ ઉપરોક્ત નિયમના બીજા ભાગ હેઠળ આવતી હતી, અને હુકમ ૨૩ ના નિયમ ૩ હેઠળ માન્ય સમાધાન હતું. ઉચ્ચ અદાલત સમક્ષ અપીલની પેનિંગ દરમિયાન મૂળ બીજા પ્રતિવાદીનું અવસાન થયું હોવાથી, તેના વારસદારોએ ઉચ્ચ અદાલત ના ઉપરોક્ત ચુકાદાને સર્વોચ્ચ અદાલત માં પડકારવાનો હતો. સુપ્રીમઅદાલતે બે પ્રશ્નો ઉભા કર્યા કે શું પુષ્પાદેવી દ્વારા સંહિતાની કલમ ૮૬ હેઠળ સંમતિ હુકમનામું સામે દાખલ કરવામાં આવેલી અપીલ જાળવી શકાય છે અને શું સંમતિ હુકમનામુંમાં પરિણામેલું સમાધાન દી.કા.સં. ના હુકમ ૨૩ નિયમ ૩ હેઠળ માન્ય સમાધાન નથી – ત્યારબાદ, સુપ્રીમઅદાલતે કાયદાની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં લેતા, ફક્ત ૧૭ થી ૨૫ માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું:—

"૧૭) હુકમ ૨૩ ની સુધારેલી જોગવાઈઓમાંથી ઉદ્ભવતી સ્થિતિનો સારાંશ

આ રીતે આપી શકાય છે:

(i) કલમ ૮૬(૩) દી.કા.સં. માં સમાવિષ્ટ ચોક્કસ બારને ધ્યાનમાં રાખીને સંમતિ

- હુકમનામું સામે કોઈ અપીલ ચલાવવા યોગ્ય નથી.
- (ii) નિયમ ૧ હુકમ ૪૩ ના કલમ (એમ) ને કાઢી નાખવાને ધ્યાનમાં રાખીને, સમાધાન નોંધવાના (અથવા સમાધાન નોંધવાનો અસ્વીકાર કરવાના) અદાલત ના આદેશ સામે કોઈ અપીલ ચાલુ રાખી શકાતી નથી.
- (iii) નિયમ ૩એ માં સમાવિષ્ટ પ્રતિબંધને ધ્યાનમાં રાખીને સમાધાન કાયદેસર ન હતું તે આધાર પર સમાધાન હુકમનામું રદ કરવા માટે કોઈ સ્વતંત્ર દાવો દાખલ કરી શકાતો નથી.
- (iv) સંમતિ હુકમનામું એક અવરોધક તરીકે કાર્ય કરે છે અને માન્ય અને બંધનકર્તા છે સિવાય કે તેને સંમતિ હુકમનામું પસાર કરનારી અદાલત દ્વારા, હુકમ ૨૩ ના નિયમ ૩ ની જોગવાઈ હેઠળ અરજી પરના આદેશ દ્વારા રદ કરવામાં આવે.

તેથી, સંમતિ હુકમનામા માટે પક્ષકાર પાસે આવા સંમતિ હુકમનામાથી બચવા માટે એકમાત્ર ઉપાય એ છે કે સમાધાન નોંધનાર અને તેના સંદર્ભમાં હુકમનામું આપનાર અદાલત નો સંપર્ક કરવો, અને સ્થાપિત કરવું કે કોઈ સમાધાન થયું નથી. તે કિસ્સામાં, સમાધાન નોંધનાર અદાલત પોતે જ આ પ્રશ્ન પર વિચાર કરશે અને નિર્ણય લેશે કે શું કોઈ માન્ય સમાધાન હતું કે નહીં. આ એટલા માટે છે કારણ કે સંમતિ હુકમનામા, અદાલત ની મંજૂરીની મહોર સાથે લાદવામાં આવેલા પક્ષકારો વચ્ચેના કરાર સિવાય બીજું કંઈ નથી. સંમતિ હુકમનામાની માન્યતા સંપૂર્ણપણે કરાર અથવા સમાધાનની માન્યતા પર આધારિત છે જેના પર તે કરવામાં આવે છે. સંમતિ સમાધાન હુકમનામાને પડકારનાર બીજી પ્રતિવાદી આ સ્થિતિથી સંપૂર્ણપણે વાકેફ હતી કારણ કે તેણીએ ૨૧.૮.૨૦૦૧ ના રોજ સંમતિ હુકમનામાને રદ કરવા માટે અરજી દાખલ કરી હતી અને આરોપ લગાવ્યો હતો કે કાયદા અનુસાર કોઈ માન્ય સમાધાન થયું નથી. નોંધપાત્ર રીતે, અન્ય કોઈ પ્રતિવાદીએ સંમતિ હુકમનામાને પડકારવાનો ન હતો. પોતાને જાણીતા કારણોસર, બીજા પ્રતિવાદીએ થોડા દિવસોમાં (એટલે કે ૨૭.૮.૨૦૦૧ ના રોજ), અપીલ દાખલ કરી અને સંમતિ હુકમનામા પસાર કરનાર અદાલત સમક્ષ દાખલ કરેલી અરજી ને આગળ ન વધારવાનું પસંદ કર્યું. કોડની કલમ ૯૬ (૩) માં સમાવિષ્ટ સ્પષ્ટ બારને ધ્યાનમાં રાખીને, બીજા પ્રતિવાદી દ્વારા આવી અપીલ જાળવવા યોગ્ય ન હતી.

પ્રશ્ન: મુદ્દો નં.(ii)

- ૧૮) હુકમ ૨૩ દાવાઓ પાછા ખેંચવા અને ગોઠવણ સાથે સંબંધિત છે.

નિયમ ૩ દાવાઓના સમાધાન સાથે સંબંધિત છે, જેનો સંબંધિત ભાગ નીચે મુજબ છે:

"૩. દાવામાં સમાધાન: જ્યાંઅદાલત ને સંતોષ થાય કે દાવો સંપૂર્ણપણે અથવા આંશિક રીતે કોઈપણ કાયદેસર કરાર અથવા સમાધાન દ્વારા લેખિતમાં અને પક્ષકારો દ્વારા સહી કરીને સમાયોજિત કરવામાં આવ્યો છે અથવા જ્યાં પ્રતિવાદી દાવાના વિષયવસ્તુના સંપૂર્ણ અથવા કોઈપણ ભાગના સંદર્ભમાં વાદીને સંતોષ આપે છે, ત્યાંઅદાલત આવા કરાર, સમાધાન અથવા સંતોષને દફતર કરવાનો આદેશ આપશે, અને જ્યાં સુધી તે દાવાના પક્ષકારોને સંબંધિત છે ત્યાં સુધી તેના અનુસાર હુકમનામું પસાર કરશે, પછી ભલે કરાર, સમાધાન અથવા સંતોષનો વિષયવસ્તુ દાવાના વિષયવસ્તુ જેવો જ હોય કે ન હોય."

આ નિયમમાં બે ભાગો છે. પ્રથમ ભાગમાં એવી જોગવાઈ છે કે જ્યાંઅદાલત ને સંતોષ થાય કે દાવો સંપૂર્ણપણે અથવા આંશિક રીતે કોઈપણ કાયદેસર કરાર અથવા સમાધાન દ્વારા લેખિતમાં અને પક્ષકારો દ્વારા સહી કરીને ગોઠવવામાં આવ્યો છે, ત્યાંઅદાલત આવા કરાર અથવા સમાધાનને દફતર કરવાનો આદેશ આપશે અને તેના અનુસાર હુકમનામું પસાર કરશે. બીજા ભાગમાં એવી જોગવાઈ છે કે જ્યાં પ્રતિવાદી દાવાના વિષયવસ્તુના સંપૂર્ણ અથવા કોઈપણ ભાગના સંદર્ભમાં વાદીને સંતોષ આપે છે, ત્યાંઅદાલત આવા સંતોષને દફતર કરવાનો આદેશ આપશે અને તેના અનુસાર હુકમનામું પસાર કરશે. નિયમ એ પણ સ્પષ્ટ કરે છે કે સમાધાન અથવા કરાર એવા મુદ્દાઓ અથવા વિવાદો સાથે સંબંધિત હોઈ શકે છે જે દાવાનો વિષયવસ્તુ નથી અને આવા સમાધાન અથવા કરાર ફક્ત દાવાના પક્ષકારો વચ્ચે જ નહીં, પરંતુ અન્ય લોકોમાં પણ દાખલ થઈ શકે છે, પરંતુ પસાર થવાનો હુકમનામું દાવાના પક્ષકારો સુધી મર્યાદિત રહેશે, પછી ભલે કરાર, સમાધાન અથવા સંતોષનો વિષયવસ્તુ દાવાના વિષયવસ્તુ જેવો જ હોય કે ન હોય. જોકે, આ અપીલમાં અમને નિયમના આ પાસાની ચિંતા નથી.

૧૯) નિયમ ૩ ના પહેલા ભાગ અને બીજા ભાગ વચ્ચે શું તફાવત છે –

પહેલો ભાગ એવી પરિસ્થિતિઓનો ઉલ્લેખ કરે છે જ્યાં પક્ષકારો દ્વારા લેખિતમાં કરાર અથવા સમાધાન કરવામાં આવે છે અને સહી કરવામાં આવે છે. ઉપરોક્ત કરાર અથવા સમાધાનઅદાલત સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવે છે. જ્યારેઅદાલત ને ખાતરી થાય છે કે દાવો સંપૂર્ણપણે અથવા આંશિક રીતે આવા કરાર અથવા સમાધાન દ્વારા ગોઠવવામાં આવ્યો છે અને પક્ષકારો દ્વારા સહી કરવામાં આવી છે અને તે કાયદેસર છે, ત્યારે પક્ષકારો વચ્ચે જે સંમતિ થઈ છે તેના સંદર્ભમાં હુકમનામું અનુસરવામાં આવે છે. કરાર/સમાધાન સંમત

શરતોનો ઉલ્લેખ કરે છે જેના દ્વારા પરસ્પર છૂટછાટો અથવા વચનો દ્વારા દાવો સ્વીકારવામાં આવે છે અથવા સમાયોજિત કરવામાં આવે છે, જેથી ભવિષ્યમાં પક્ષકારો તેમના વચન(ઓ)નું પાલન કરી શકે અને તેના સંદર્ભમાં પસાર થનારા હુકમનામુંના અમલ દ્વારા કામગીરી લાગુ કરી શકાય.

બીજી બાજુ, બીજો ભાગ એવા કેસોનો ઉલ્લેખ કરે છે જ્યાં પ્રતિવાદીએ દાવા વિશે વાદીને સંતુષ્ટ કર્યો છે. આ વાદીને સંતોષ આપીને હોઈ શકે છે કે તેનો દાવો પૂર્ણ કરી શકાતો નથી અથવા પૂર્ણ કરવાની જરૂર નથી. તે જરૂરી જવાબદારી નિભાવીને અથવા પૂર્ણ કરીને પણ હોઈ શકે છે. જ્યાં પ્રતિવાદી દાવાના વિષયવસ્તુના સંદર્ભમાં વાદીને 'સંતુષ્ટ' કરે છે, ત્યાં આગળ કંઈ કરવાનું કે અમલમાં મૂકવાનું બાકી રહેતું નથી અને તેના સંદર્ભમાં પસાર થનારા હુકમનામાના કોઈપણ 'અમલ' અથવા 'અમલ'નો કોઈ પ્રશ્ન જ રહેતો નથી. ચાલો એક લાખ રૂપિયાની વસૂલાત માટે દાખલ કરાયેલા પૈસાને લગત-દાવાના સંદર્ભમાં ઉદાહરણ આપીએ. પક્ષકારો લેખિતમાં કાયદેસર કરાર અથવા સમાધાન કરી શકે છે અને તેમના દ્વારા સહી કરી શકે છે, જેમાં સંમતિ આપી શકાય છે કે પ્રતિવાદી ચોક્કસ સમયગાળામાં અથવા ચોક્કસ રીતે એક લાખ રૂપિયાની રકમ ચૂકવશે અથવા સંમત થઈ શકે છે કે દાવાના સંપૂર્ણ અને અંતિમ સમાધાનમાં પ્રતિવાદી દ્વારા ફક્ત રૂ. ૭૫,૦૦૦ ની રકમ ચૂકવવામાં આવશે. આવા કરાર અથવા સમાધાન પહેલા ભાગ હેઠળ આવશે અને જો પ્રતિવાદી વચન પૂર્ણ ન કરે, તો વાદી અમલ વસૂલ કરીને તેને લાગુ કરી શકે છે.

બીજી બાજુ, પક્ષકારોઅદાલત માં રજૂઆત કરી શકે છે કે પ્રતિવાદીએ પહેલાથી જ એક લાખ રૂપિયા અથવા રૂ. ૭૫,૦૦૦/- ની સંપૂર્ણ અને અંતિમ સંતોષ ચૂકવી દીધો છે અથવા દાવો દાવોઅદાલત ની બહાર પ્રતિવાદી દ્વારા સંપૂર્ણપણે સમાધાન કરવામાં આવ્યો છે (ચૂકવેલ રકમનો ઉલ્લેખ કરીને અથવા તેનો ઉલ્લેખ ન કરીને) અથવા વાદી દાવો દબાણ કરશે નહીં. અહીં પ્રતિવાદી દ્વારા જવાબદારી પહેલાથી જ પૂર્ણ થઈ ગઈ છે અથવા વાદી સંમત થાય છે કે તે કામગીરી લાગુ કરશે નહીં અને પ્રતિવાદી દ્વારા કંઈ કરવાનું બાકી નથી. જેમ કે પછીનો આદેશ ફક્ત દાવાની સમાપ્તિ અથવા સંતોષ અથવા દાવાની ગેરહાજરી નોંધે છે, તે અમલ વસૂલવા દ્વારા 'લાગુ' કરી શકાતો નથી, કારણ કે હુકમનામું અનુસાર પ્રતિવાદી દ્વારા કોઈ જવાબદારી પૂર્ણ કરવાની નથી. આવા 'સંતોષ'ને લેખિતમાં કરાર અથવા સમાધાન દ્વારા વ્યક્ત કરવાની જરૂર નથી અને પક્ષકારો દ્વારા સહી કરવામાં આવે છે. તે વાદી અથવા તેના વકીલ દ્વારા એકપક્ષીય રજૂઆત દ્વારા હોઈ શકે છે. આવી સંતોષ બીજા ભાગ હેઠળ આવશે.અલબત્ત, જ્યારે પ્રતિવાદી દ્વારા દાવા અથવા વિષયવસ્તુની આવી સંતોષ હોય અને મામલો બીજા ભાગ હેઠળ આવે, ત્યારે પક્ષકારોને

દાવા/વિષયવસ્તુની આવી સંતોષને લેખિતમાં અને તેના પર હસ્તાક્ષર કરવાથી કંઈ રોકી શકતું નથી. બે ભાગો વચ્ચેનો તફાવત આ છે: જ્યાં મામલો બીજા ભાગ હેઠળ આવે છે, ત્યાં જે અહેવાલ આપવામાં આવે છે તે વિવાદનો અંત લાવતી અદાલત ની બહાર પૂર્ણ થયેલી કાર્યવાહી અથવા સમાધાન છે, અને સંતોષને દફતર કરતો પરિણામી હુકમનામું, અમલ વસૂલવા દ્વારા લાગુ કરવા સક્ષમ નથી. જ્યાં મામલો પ્રથમ ભાગ હેઠળ આવે છે, ત્યાં એક વચન અથવા વચનો પૂર્ણ કરવા અથવા અમલ કરવા માટે સંમત થાય છે, અને તે અમલ વસૂલવા દ્વારા લાગુ કરી શકાય છે. જ્યારે પ્રથમ ભાગ હેઠળ આવતા કરારો અથવા સમાધાનો, ફક્ત પક્ષકારો દ્વારા હસ્તાક્ષરિત સાધન અથવા લેખનના અન્ય સ્વરૂપ દ્વારા જ થઈ શકે છે, ત્યારે બીજા ભાગ હેઠળ આવતા સમાધાનો અથવા સંતોષ અંગે આવી કોઈ આવશ્યકતા નથી. જ્યાં મામલો બીજા ભાગ હેઠળ આવે છે, ત્યાં તે પૂરતું છે જો વાદી અથવા વાદીનો વકીલઅદાલત સમક્ષ હાજર થાય અને અદાલત ને જાણ કરે કે દાવાનો વિષયવસ્તુ પહેલાથી જ સમાધાન અથવા સંતોષ પામી ચૂક્યો છે.

૨૦) ભાડૂઆત સામે કબજા માટેના દાવામાં, જો સમાધાન એવું હોય કે ભાડૂઆત ચોક્કસ સમયની અંદર જગ્યા ખાલી કરશે, તો તેનો અર્થ એ થાય કે જો પ્રતિવાદી સંમત થયેલા સમયની અંદર જગ્યા ખાલી કરવામાં નિષ્ફળ જાય તો આવા હુકમનામાના અમલમાં કબજો પાછો મેળવી શકાય છે. તેથી, આવી સમાધાન પહેલા ભાગ હેઠળ આવશે. બીજી બાજુ, જો બંને પક્ષો અથવા વાદીઅદાલત માં રજૂઆત કરે કે ભાડૂઆતે પહેલેથી જ જગ્યા ખાલી કરી દીધી છે અને આમ કબજા માટેનો દાવો સંતોષાયો છે અથવા જો વાદી રજૂઆત કરે કે તે કબજો સોંપવા માટે વિનંતી પર દબાણ કરશે નહીં, તો દાવો બીજા ભાગ હેઠળ તે જ નોંધીને નિકાલ કરવામાં આવશે. આવી ઘટનામાં, દાવાનો નિકાલ થશે, પરંતુ 'એકિઝક્યુટેબલ' હુકમનામું નહીં.

૨૧) આ કિસ્સામાં, સમાધાન હેઠળ, ભાડૂઆતે ભવિષ્યની તારીખે (એટલે કે ૨૨.૧.૨૦૦૨) દાવો મિલકત ખાલી કરવાની અને ત્યાં સુધી સંમત ભાડું ચૂકવવાની બાંધધરી આપી હતી. આવા સમાધાનના અનુસંધાનમાં હુકમનામું 'એકિઝક્યુટેબલ' હુકમનામું હતું. તેથી સમાધાન બીજા ભાગ હેઠળ ન આવતું, પરંતુ નિયમ ૩ ના પહેલા ભાગ હેઠળ આવતું હતું. ઉચ્ચ અદાલતે સ્પષ્ટપણે ભૂલ કરી હતી કે કેસ નિયમ ૩ ના બીજા ભાગ હેઠળ આવે છે.

૨૨) આગળનો પ્રશ્ન એ છે કે જ્યાં કરાર અથવા સમાધાન પહેલા ભાગ હેઠળ આવે છે, ત્યાં નિયમ ૩ માં 'લેખિત' અને 'પક્ષો દ્વારા સહી કરેલ' શબ્દોનો અર્થ અને મહત્વ શું છે – અપીલકર્તા દલીલ કરે છે કે 'લેખિત' અને 'પક્ષો દ્વારા સહી કરેલ' શબ્દોમાં એક દસ્તાવેજ અથવા દસ્તાવેજ અથવા સમાધાન અરજી તૈયાર કરવાનો વિચાર કરવામાં આવશે જેમાં

સમાધાનની શરતો લેખિતમાં અને પક્ષો દ્વારા સહી કરેલ હોય. અપીલકર્તા નિર્દેશ કરે છે કે આ કિસ્સામાં, એવું કોઈ દસ્તાવેજ, દસ્તાવેજ અથવા અરજી લેખિતમાં અને પક્ષો દ્વારા સહી કરેલ નથી.

૨૩) આપણે પહેલા "પક્ષો દ્વારા સહી કરેલ" શબ્દોનો અર્થ ધ્યાનમાં લઈશું. દી.કા.સં. ના હુકમ ૩ નિયમ ૧ માં એવી જોગવાઈ છે કે કોઈપણ અદાલત માં અથવા અદાલત માં કોઈપણ હાજરી, અરજી અથવા કાર્ય, જે કાયદા દ્વારા આવી અદાલત માં પક્ષ દ્વારા કરવા અથવા કરવા માટે જરૂરી છે, તે, જ્યાં હાલના કોઈપણ કાયદા દ્વારા સ્પષ્ટ રીતે જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય ત્યાં સુધી, પક્ષ દ્વારા વ્યક્તિગત રીતે, અથવા તેના માન્ય એજન્ટ દ્વારા, અથવા તેના વતી હાજર રહેલા, અરજી કરનારા અથવા કાર્ય કરનારા વકીલ દ્વારા કરી શકાય છે. તેની જોગવાઈ સ્પષ્ટ કરે છે કે અદાલત , જો ઈચ્છે તો, નિર્દેશ આપી શકે છે કે આવી હાજરી પક્ષ દ્વારા વ્યક્તિગત રીતે કરવામાં આવશે. નિયમ ૪ માં એવી જોગવાઈ છે કે કોઈપણ વકીલ કોઈપણ અદાલત માં કોઈપણ વ્યક્તિ વતી કાર્ય કરશે નહીં, સિવાય કે તેને આવી વ્યક્તિ દ્વારા આવા વ્યક્તિ દ્વારા અથવા તેના માન્ય એજન્ટ દ્વારા અથવા કુલ મુખત્યાર દ્વારા અથવા તેના હેઠળ યોગ્ય રીતે અધિકૃત કોઈ અન્ય વ્યક્તિ દ્વારા નિયુક્ત કરવામાં આવ્યો હોય. નિયમ ૪ ના પેટા-નિયમ (૨) માં જોગવાઈ છે કે આવી દરેક નિમણૂક અદાલત માં દાખલ કરવામાં આવશે અને પેટા-નિયમ (૧) ના હેતુઓ માટે, જ્યાં સુધી અદાલત ની પરવાનગીથી ક્લાયન્ટ અથવા વકીલ દ્વારા સહી કરાયેલ લેખન દ્વારા નક્કી ન થાય અને અદાલત માં દાખલ ન થાય ત્યાં સુધી, અથવા ક્લાયન્ટ અથવા વકીલ મૃત્યુ પામે ત્યાં સુધી, અથવા ક્લાયન્ટના સંદર્ભમાં દાવામાં બધી કાર્યવાહી સમાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી, અમલમાં હોવાનું માનવામાં આવશે. 'પક્ષો દ્વારા સહી કરાયેલ' માં વકીલ દ્વારા સહી શામેલ હશે કે કેમ તે પ્રશ્ન આ અદાલતે બાયરામ પેસ્ટોનજી ગારીવાલા વિરુદ્ધ યુનિયન બેંક ઓફ ઈન્ડિયા [૧૯૯૨ (૧) એસસીસી ૩૧] માં દી.કા.સ. િના હુકમ ૩ ના સંદર્ભમાં ધ્યાનમાં લીધો હતો:

"(૩૦) એવું માની લેવાનું કોઈ કારણ નથી કે વિધાનસભાનો હેતુ અદાલત માં કાર્યવાહીમાં રોકાયેલા વકીલની ગર્ભિત સત્તાને ઘટાડવાનો હતો, જેથી પક્ષકારોને લગતી બાબતો પર સમાધાન કરી શકાય અથવા સંમતિ આપી શકાય, ભલે આવી બાબતો દાવાના વિષયવસ્તુ કરતાં વધી જાય. વકીલ અને તેના પક્ષ અથવા માન્ય એજન્ટ અને તેના મુખ્યનો સંબંધ કરારનો વિષય છે; અને સામાન્ય રીતે કરારની સ્વતંત્રતા સાથે, વિધાનસભા દખલ કરતી નથી સિવાય કે જ્યારે જાહેર નીતિ દ્વારા ખાતરી આપવામાં આવે, અને

કાયદાકીય હેતુ સ્પષ્ટપણે પ્રગટ થાય. આ કેસમાં નીતિની આવી કોઈ ઘોષણા અથવા ઉદ્દેશ્યનો સંકેત નથી. વિધાનસભાએ સારી રીતે માન્યતા પ્રાપ્ત અને સાર્વત્રિક રીતે વખાણાયેલી સામાન્ય કાયદા પરંપરાને બદલવાનો કોઈ ઇરાદો દર્શાવ્યો નથી.....

(૩૫) જ્યાં સુધી ભારતમાં ન્યાયિક વહીવટની વ્યવસ્થા ચથાવત રહેશે, અને જ્યાં સુધી સંસદ તેના મૂળભૂત પાત્રને બદલવાનો ઇરાદો દર્શાવતી નથી, ત્યાં સુધી એવું માનવા માટે કોઈ કારણ નથી કે સંસદે, સ્પષ્ટ રીતે નહીં, પરંતુ ગર્ભિત રીતે, ભૂતકાળની જેમ અસરકારક રીતે તેમના ક્લાયન્ટનું પ્રતિનિધિત્વ કરવા માટે વકીલની ભૂમિકા અથવા ક્ષમતા ઘટાડી દીધી છે.....

(૩૭) જોકે, આપણે એ ઉમેરવામાં ઉતાવળ કરી શકીએ છીએ કે સલાહકાર માટે ગર્ભિત સત્તા પર કાર્ય ન કરવું તે સમજદારીભર્યું રહેશે સિવાય કે સંજોગોની તાકીદને કારણે સમાધાન કરાર દ્વારા દાવામાં તાત્કાલિક ગોઠવણની માંગ કરવામાં આવે અને પક્ષકારની સહી બિનજરૂરી વિલંબ વિના મેળવી શકાતી નથી. સરળ અને ઝડપી વાતચીતના આ દિવસોમાં, આવી આકસ્મિકતા ભાગ્યે જ ઊભી થઈ શકે છે. એક સમજદાર અને સાવચેત સલાહકાર નિઃશંકપણે આવી બધી આકસ્મિકતાઓનો સામનો કરવા માટે લેખિતમાં વ્યક્ત કરાયેલ જરૂરી સત્તા સાથે અગાઉથી સજ્જ થશે જેથી તેની સત્તા કે પ્રામાણિકતા પર ક્યારેય શંકા ન થાય.

(૩૮) સામાન્ય કાયદા પ્રણાલીમાં કાઉન્સેલની પરંપરાગત રીતે માન્ય ભૂમિકા અને દી.કા.સ. (સુધારા) અધિનિયમ, ૧૯૭૬ દ્વારા સંસદ દ્વારા દૂર કરવા માંગવામાં આવતી અનિષ્ટને ધ્યાનમાં લેતા, એટલે કે, સમાધાનની શરતોને પક્ષકારો દ્વારા હસ્તાક્ષરિત લેખિતમાં ઘટાડીને નિશ્ચિતતા અને કેસોનો ઝડપી નિકાલ પ્રાપ્ત કરવો, અને સમાધાન હુકમનામુંને દાવાના વિષયવસ્તુની બહાર આવતા પરંતુ પક્ષકારોને લગતા મુદ્દાઓને પણ સમજવાની મંજૂરી આપવી, વિધાનસભા, આવા સ્પષ્ટ શબ્દોની ગેરહાજરીમાં, પક્ષકારોને તેમના કેસમાં વકીલ દ્વારા અથવા તેમના યોગ્ય રીતે અધિકૃત એજન્ટો દ્વારા સમાધાન કરવાની મંજૂરી આપી ન હોય તેવું માની શકતું નથી.

(૩૯) કરાર અથવા સમાધાન પર પક્ષકાર પોતે વ્યક્તિગત રીતે સહી કરે તેવો

આગ્રહ રાખવાથી ઘણીવાર અયોગ્ય વિલંબ, નુકસાન અને અસુવિધા થાય છે, ખાસ કરીને બિન-નિવાસી વ્યક્તિઓના કિસ્સામાં. તે હંમેશા સાર્વત્રિક રીતે સમજાયું છે કે પક્ષ હંમેશા તેના યોગ્ય રીતે અધિકૃત પ્રતિનિધિ દ્વારા કાર્ય કરી શકે છે. જો કુલ મુખત્યાર ધારક તેના મુખ્ય વતી કરાર અથવા સમાધાન કરી શકે છે, તો વકાલતનામા દ્વારા જરૂરી અધિકૃતતા ધરાવતો કાઉન્સેલર તેના ક્લાયન્ટ વતી કાર્ય કરી શકે છે.. જો વિધાનસભાએ વિલંબ, અસુવિધા અને બિનજરૂરી ખર્ચના જોખમે પણ આવા મૂળભૂત પરિવર્તન કરવાનો ઇરાદો રાખ્યો હોત, તો તે સ્પષ્ટપણે આ રીતે જણાવવામાં આવ્યું હોત."

ઉપરોક્ત મત જિનેશ્વરદાસ વિ. જાગરાણી [૨૦૦૩ (૧૧) SCC ૩૭૨] માં પુનરાવર્તિત કરવામાં આવ્યો હતો. તેથી, 'પક્ષકારો દ્વારા' શબ્દો ફક્ત વ્યક્તિગત રીતે પક્ષકારોનો જ નહીં, પરંતુ તેમના વકીલ ધારકો અથવા યોગ્ય રીતે અધિકૃત વકીલોનો પણ ઉલ્લેખ કરે છે.

૨૪) ચાલો હવે નિયમ ૩ માં 'લેખિત' ની જરૂરિયાત તરફ વળીએ. ઉપર નોંધ્યા મુજબ, આ કિસ્સામાં, સમાધાનની શરતો અંગે નીચેની અદાલત દ્વારા વાદીના વકીલ અને પ્રતિવાદીના વકીલના સંબંધિત નિવેદનો શપથ પર નોંધવામાં આવ્યા હતા અને તે નિવેદનો વાંચીને સાચા હોવાનું સ્વીકાર્યા પછી, ઉપરોક્ત વકીલ દ્વારા સહી કરવામાં આવી હતી. જો અરજી અથવા અરજીના રૂપમાં કાગળ પર લખેલા સમાધાનની શરતોને લેખિતમાં સમાધાન માનવામાં આવે છે, તો શું એવું કહી શકાય કેઅદાલત દ્વારા લેખિતમાં નોંધાયેલા શપથ પરના ચોક્કસ અને સ્પષ્ટ નિવેદનો અને નિવેદન આપનાર વ્યક્તિ દ્વારા યોગ્ય રીતે વાંચીને સાચા હોવાનું સ્વીકારવામાં આવે છે અને તેના દ્વારા સહી કરવામાં આવે છે, તે લેખિતમાં નથી – દેખીતી રીતે, ના. આ વતી આપણે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૩ નો પણ ઉલ્લેખ કરી શકીએ છીએ જે દસ્તાવેજને અક્ષરો, આંકડાઓ અથવા ચિહ્નો દ્વારા અથવા કોઈપણ પદાર્થ પર વ્યક્ત અથવા વર્ણવેલ કોઈપણ બાબત તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરે છે જેનો ઉપયોગ કરવાનો હેતુ છે અથવા જેનો ઉપયોગ બાબતને દફતર કરવાના હેતુ માટે થઈ શકે છે. તેથી,અદાલત દ્વારા નોંધાયેલા નિવેદનો લેખિતમાં સમાધાન સમાન હશે.

૨૫) પરિણામે, પક્ષકારો અથવા તેમના વકીલના નિવેદનો, જેઅદાલત દ્વારા દફતર

કરવામાં આવ્યા છે અને નિવેદન આપનારા વ્યક્તિઓ દ્વારા યોગ્ય રીતે સહી કરવામાં આવ્યા છે, તે 'પક્ષકારો દ્વારા સહી થયેલ લેખિત નિવેદન' હશે. જોકે, અદાલતે પોતાને સંતોષ આપવો પડશે કે સમાધાનની શરતો કાયદેસર છે. આ કિસ્સામાં, આપણે નીચેની અદાલત ના દફતર માંથી શોધી કાઢીએ છીએ કે બીજા પ્રતિવાદીએ વકાલતનામાનો અમલ કર્યો હતો જે તેના વકીલ શ્રી દિનેશ ગર્ગને દાવાના સંદર્ભમાં તેના વતી કાર્યવાહી કરવા અને કોઈપણ સમાધાન કરવા માટે પણ સશક્ત બનાવે છે. તેથી કોઈ શંકા નથી કે શ્રી દિનેશ ગર્ગને બીજા પ્રતિવાદી દ્વારા સમાધાન કરવા માટે અધિકૃત કરવામાં આવ્યા હતા. આપણે એ પણ શોધી કાઢીએ છીએ કે વાદીઓના વકીલ અને પ્રતિવાદીઓના વકીલે નીચેની અદાલત સમક્ષ સોગંદ પર ગંભીર નિવેદનો આપ્યા હતા જેમાં સમાધાનની શરતોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો, જે લેખિતમાં યોગ્ય રીતે દફતર કરવામાં આવ્યા હતા અને તેમના દ્વારા સહી કરવામાં આવ્યા હતા. હુકમ ૨૩ ના નિયમ ૩ ના પહેલા ભાગની આવશ્યકતાઓ આ કેસમાં સંપૂર્ણપણે સંતુષ્ટ છે."

૧૭. મહાલક્ષ્મી કોઓપરેટિવ હાઉસિંગ સોસાયટી લિમિટેડ અને અન્ય વિરુદ્ધ આશાભાઈ આત્મારામ પટેલ અને અન્યના કિસ્સામાં, (૨૦૧૩) ૪ SCC ૪૦૪ માં નોંધાયેલ, સુપ્રીમઅદાલતે પુષ્પાદેવીના કેસને અનુસરીને હુકમ ૨૩ નિયમ ૩ માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓના અર્થઘટન પર, ફરાર ૪૦ થી ૪૨ માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું:—

"૪૦) બીજી બાજુ, હુકમ ૨૩ નો નિયમ ૩, દાવામાં સમાધાનની વાત કરે છે. હુકમ ૨૩ નો નિયમ ૩, દાવાઓમાં સમાધાનના અલગ વર્ગોનો ઉલ્લેખ કરે છે. પહેલો ભાગઅદાલત ની બહાર પક્ષકારો દ્વારા કરવામાં આવેલા કાયદેસર કરાર અથવા સમાધાનનો ઉલ્લેખ કરે છે, જે ટી.કા.સં. ના ૧૯૭૬ ના સુધારા હેઠળ છે જે લેખિતમાં હોવો જરૂરી છે અને પક્ષકારો દ્વારા સહી થયેલ છે. નિયમનો બીજો ભાગ એવા કેસોનો સામનો કરે છે જ્યાં પ્રતિવાદી દાવાના સંપૂર્ણ અથવા ભાગના સંદર્ભમાં વાદીને સંતોષ આપે છે જે નિયમ ૩ ના પહેલા ભાગથી અલગ છે. 'કરાર' અથવા 'સમાધાન' શબ્દ નિયમ ૩ ના બીજા ભાગનો નહીં પણ પહેલા ભાગનો ઉલ્લેખ કરે છે. બીજો ભાગ 'સંતોષ' શબ્દ પર ભાર મૂકે છે. પુષ્પા દેવી ભગત વિ. રાજિન્દર સિંહ, (૨૦૦૬) ૫ SCC ૫૬૬ : (એ IR ૨૦૦૬ SC ૨૬૨૮) માં, આઅદાલતે માન્યતા આપી છે કે આ તફાવત પ્રથમ ભાગ અને બીજા ભાગ વચ્ચેના તફાવત સાથે સંબંધિત છે.

"(૧૯) નિયમ ૩ ના પહેલા ભાગ અને બીજા ભાગ વચ્ચે શું તફાવત છે – પહેલો ભાગ એવી પરિસ્થિતિઓનો ઉલ્લેખ કરે છે જ્યાં પક્ષકારો દ્વારા લેખિતમાં કરાર અથવા સમાધાન કરવામાં આવે છે અને સહી કરવામાં આવે છે. ઉપરોક્ત કરાર અથવા સમાધાન અદાલત સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવે છે. જ્યારે અદાલત ને ખાતરી થાય છે કે દાવો સંપૂર્ણપણે અથવા આંશિક રીતે આવા કરાર દ્વારા ગોઠવવામાં આવ્યો છે, અથવા લેખિતમાં સમાધાન કરવામાં આવ્યું છે અને પક્ષકારો દ્વારા સહી કરવામાં આવી છે અને તે કાયદેસર છે, ત્યારે પક્ષકારો વચ્ચે જે સંમતિ થઈ છે તેના સંદર્ભમાં હુકમનામું અનુસરવામાં આવે છે. કરાર/સમાધાન સંમત શરતોનો ઉલ્લેખ કરે છે જેના દ્વારા પરસ્પર છૂટછાટો અથવા વચનો દ્વારા દાવો સ્વીકારવામાં આવે છે અથવા સમાયોજિત કરવામાં આવે છે, જેથી ભવિષ્યમાં પક્ષકારો તેમના વચન(ઓ) પર રહી શકે અને તેના સંદર્ભમાં પસાર થનારા હુકમનામુંના અમલ દ્વારા કામગીરી લાગુ કરી શકાય. બીજી બાજુ, બીજો ભાગ એવા કેસોનો ઉલ્લેખ કરે છે જ્યાં પ્રતિવાદીએ દાવા વિશે વાદીને સંતોષ આપ્યો છે. આ વાદીને સંતોષ આપીને હોઈ શકે છે કે તેનો દાવો પૂર્ણ કરી શકાતો નથી અથવા પૂર્ણ કરવાની જરૂર નથી. તે જરૂરી જવાબદારી નિભાવીને અથવા પૂર્ણ કરીને પણ હોઈ શકે છે. જ્યાં પ્રતિવાદી વાદીને વિષય-વસ્તુના સંદર્ભમાં 'સંતુષ્ટ' કરે છે આ દાવા પછી, આગળ કંઈ કરવાનું કે લાગુ કરવાનું બાકી નથી અને તેના સંદર્ભમાં પસાર થનારા હુકમનામાના 'અમલીકરણ' અથવા 'અમલીકરણ'નો કોઈ પ્રશ્ન જ નથી.

૪૧) વધુમાં, એ નોંધવું સુસંગત છે કે 'સંતોષ' શબ્દનો ઉપયોગ પક્ષકારો દ્વારા કરાર અથવા સમાધાન દ્વારા 'સમાયોજન' શબ્દના વિરોધાભાસમાં કરવામાં આવ્યો છે. 'લેખિતમાં અને પક્ષકારો દ્વારા સહી થયેલ' ની જરૂરિયાત બીજા ભાગમાં લાગુ પડતી નથી જ્યાં પ્રતિવાદી દાવાના વિષય-વસ્તુના સંપૂર્ણ અથવા આંશિક સંદર્ભમાં વાદીને સંતોષ આપે છે.

૪૨) સુધારા અધિનિયમ, ૧૯૭૬ દ્વારા દાખલ કરાયેલ નિયમ ૩ ની જોગવાઈ અદાલત ને એવા પ્રશ્નનો નિર્ણય લેવાનો આદેશ આપે છે જ્યાં એક પક્ષ એવો આરોપ મૂકે કે મામલો કરાર અથવા સમાધાન દ્વારા ગોઠવાયો છે પરંતુ બીજો પક્ષ આરોપનો ઇનકાર કરે છે. તેથી, અદાલત ને એક યા બીજી રીતે કેસનો નિર્ણય લેવાનું કહેવામાં આવે છે. જોગવાઈ સ્પષ્ટપણે અને ખાસ કરીને જણાવે છે કે અદાલત કારણો નોંધીને આવી મુલતવી

રાખવાનું યોગ્ય ન લાગે ત્યાં સુધી પ્રશ્નનો નિર્ણય લેવા માટે આવી મુલતવી રાખશે નહીં.

૧૮. દલજીત કૌર અને એનઆર વિરુદ્ધ મુક્તાર સ્ટીલ્સ પ્રાઇવેટ લિમિટેડ અને અન્યના કિસ્સામાં, (૨૦૧૩) ૧૬ એસસીસી ૬૦૭ માં અહેવાલ કરાયેલ, નીચેની અદાલતે દાવામાં રજૂ કરાયેલ મૌખિક અને દસ્તાવેજી પુરાવાઓની સમીક્ષા કર્યા પછી, અભિપ્રાય આપ્યો કે વાદી દ્વારા જણાવેલ પરંતુ પ્રતિવાદી દ્વારા વિવાદિત સમાધાન પક્ષો વચ્ચે થયું હતું, અને તે મુજબ દાવો કરવાનો હુકમ કર્યો હતો. શહેરી દિવાની અદાલત, હૈદરાબાદ સમક્ષ પણ, એપેલેટ અદાલતે પુરાવાઓની ફરીથી સમીક્ષા કરી અને ઠરાવ્યું કે બંને પક્ષો વિવાદિત સમાધાન પર પહોંચ્યા છે, અને નીચેની અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલ હુકમનામું સંમતિ હુકમનામું હોવાથી, કલમ ૯૬(૩) હેઠળ કોઈ અપીલ ચાલી શકશે નહીં. ઉચ્ચ અદાલત સમક્ષ દાખલ કરાયેલી બીજી અપીલને પણ એક ખંડપીઠે દ્વારા ફગાવી દેવામાં આવી હતી. અપીલમાં, ખાસ રજા દ્વારા, સુપ્રીમઅદાલતે પુષ્પાદેવીના કેસમાં બે-ન્યાયાધીશ ની ખંડપીઠે દ્વારા નિર્ધારિત ગુણોત્તર અને કિશુનના કેસમાં ત્રણ-ન્યાયાધીશ ની ખંડપીઠે દ્વારા નિર્ધારિત ગુણોત્તરને અનુસરીને, ફક્ત ૧૮ માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું:-

૧૮) ઉપરોક્ત કેસમાં દર્શાવેલ ગુણોત્તર કેસના ચારેય પક્ષો પર લાગુ પડે છે. પ્રતિવાદીઓ-પ્રતિવાદીઓએ સમાધાનની માન્યતા અંગે વિવાદ ઉઠાવ્યો હતો અને સંબંધિતઅદાલતે તપાસ હાથ ધરી હતી. આમ, તે તપાસના આધારે સમાધાનના આધારે હુકમનામું પસાર કરવામાં આવ્યું હતું અને તેથી, તેને સંમતિ હુકમનામું કહી શકાય નહીં. પુષ્પા દેવી ભગત (સુપ્રા) માં આપેલા નિર્ણયને એ સમજવું પડશે કે જ્યારે પ્રથમ અદાલતમાં કોઈ વિવાદ ઉઠાવ્યા વિના અથવા પડકાર્યા વિના હુકમનામું પસાર કરવામાં આવે છે, ત્યારે સંમતિ પર આપેલા હુકમનામું સામે અપીલ કરી શકાતી નથી. હાલનો વિવાદ કિશુન (સુપ્રા) માં આપેલા નિર્ણય દ્વારા આવરી લેવામાં આવ્યો હોવાથી, આપણે ટી.કા.સં. ના નિયમ ૧એ ના હુકમ ૪૩ ની લાગુ પડવાની ક્ષમતા પર ધ્યાન આપવાની જરૂર નથી.

૧૯. (૨૦૧૪) ૧૫ SCC ૪૭૧ માં નોંધાયેલા આર. રાજન્ના વિરુદ્ધ એસ.આર.

વેંકટસ્વામી અને અન્ય લોકોના કિસ્સામાં, પ્રશ્ન એ હતો કે શું સમાધાન પર પસાર કરાયેલા હુકમનામાની માન્યતાને અલગ દાવામાં પહુકમનામા ની શકાય – ઉપરોક્ત કેસમાં, ભેટ દસ્તાવેજના સંદર્ભમાં વાદીના જાહેરનામા અને મનાઈ હુકમના દાવાને નીચેની અદાલત દ્વારા પ્રતિવાદી સામે હુકમ કરવામાં આવ્યો હતો. હાઈઅદાલત સમક્ષ દાખલ કરાયેલી અપીલમાં પક્ષકારો વચ્ચે કથિત રીતે સમાધાન થયું હતું, જેના આધારે ઉચ્ચ અદાલતે નીચેની અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલ હુકમનામાને રદ કર્યો અને અપીલને મંજૂરી આપી. ઉપરોક્ત હુકમનામાથી નારાજ થઈને, પીડિત મૂળ વાદીએ હાઈઅદાલત દ્વારા નોંધાયેલા સમાધાન અને તેના પર પસાર કરાયેલ હુકમનામાને રદ કરવા માટે એક અલગ દાવો દાખલ કર્યો, જેમાં અન્ય પક્ષ એટલે કે મૂળ પ્રતિવાદી દ્વારા છેતરપિંડીનો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો. ઉપરોક્ત અનુગામી દાવામાં, પ્રતિવાદીએ હુકમ ૭ , દી.કા.સં. ના નિયમ ૧૧ હેઠળ અરજી દાખલ કરી હતી કારણ કે હુકમ ૨૩ , નિયમ ૩એ હેઠળ અલગ દાવો અટકાવવામાં આવ્યો હતો. આ અરજી મંજૂર કરવામાં આવી અને નીચેની અદાલતે ફરિયાદ ફગાવી દીધી. ફરિયાદ ફગાવી દીધા પછી, મૂળ વાદીએ ઉચ્ચ અદાલત સમક્ષ મૂળ પ્રથમ અપીલમાં અરજી દાખલ કરી હતી જેમાં તેના અગાઉના આદેશને રદ કરવાની વિનંતી કરવામાં આવી હતી, જેમાં ઉચ્ચ અદાલતે અપીલ પેનિંગ પક્ષકારો દ્વારા કથિત રીતે કરવામાં આવેલા સમાધાનના આધારે પ્રથમ દાવામાં પસાર કરાયેલા હુકમનામાને રદ કર્યો હતો. ઉચ્ચ અદાલતે એવો મત લીધો હતો કે જો સમાધાન કપટપૂર્ણ હોય, કારણ કે વાદીએ ઘોષણા માટે અલગ દાવો દાખલ કર્યો હતો, તો તેણે તેને તેના તાર્કિક નિષ્કર્ષ સુધી આગળ ધપાવવો જોઈએ. ઉચ્ચ અદાલતે વધુમાં જણાવ્યું હતું કે જો વાદી દ્વારા દાખલ કરાયેલી ફરિયાદ હુકમ ૭ , નિયમ ૧૧ હેઠળ નકારી કાઢવામાં આવી હોય, તો પણ વાદીએ આવા કોઈપણ અસ્વીકારના આદેશ સામે નિવારણ માંગવું જોઈએ. તેથી, ઉચ્ચ અદાલતે સમાધાન પર પસાર કરાયેલા હુકમનામાને રદ કરવાની વિનંતી પર વિચાર કરવાનો ઇનકાર કર્યો હતો. સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ અપીલમાં ફકરા ૧૧ માં નીચે મુજબ અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું:–

"૧૧) ઉપરોક્ત સ્પષ્ટ વાંચનથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે હુકમ ૨૩ નિયમ ૩ ની જોગવાઈના

સંદર્ભમાં જ્યાં એક પક્ષ લેખિતમાં અને પક્ષકારો દ્વારા હસ્તાક્ષરિત કાયદેસર કરાર અથવા સમાધાન દ્વારા કોઈપણ દાવાના સમાયોજન અથવા સંતોષનો ઇનકાર કરે છે, જે અદાલત સમક્ષ આ પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં આવે છે, તે અદાલત તેનો નિર્ણય લેશે. મહત્વપૂર્ણ વાત એ છે કે હુકમ ૨૩ નિયમ ૩ ની સમજૂતીના સંદર્ભમાં, કરાર અથવા સમાધાનને ઉપરોક્ત નિયમના અર્થમાં કાયદેસર માનવામાં આવશે નહીં જો તે ભારતીય કરાર અધિનિયમ, ૧૮૭૨ હેઠળ રદબાતલ અથવા રદબાતલ હોય. તે અનુસરે છે કે દરેક કિસ્સામાં જ્યાં પ્રશ્ન ઊભો થાય છે કે શું પક્ષકારો દ્વારા લેખિતમાં કાયદેસર કરાર અથવા સમાધાન કરવામાં આવ્યું છે અને સહી કરવામાં આવ્યું છે, તો કરાર અથવા સમાધાન કાયદેસર છે કે નહીં તે પ્રશ્ન સંબંધિત અદાલત દ્વારા નક્કી કરવામાં આવે છે. શું કાયદેસર છે તે બદલામાં તેના પર નિર્ભર રહેશે કે શું આરોપો સમાધાનમાં કોઈ ખામી સૂચવે છે અને તે હુકમનામું જે કરાર અધિનિયમ હેઠળ તેને રદબાતલ અથવા રદબાતલ બનાવશે. વધુ મહત્વની વાત એ છે કે, હુકમ ૨૩ નિયમ ૩એ સ્પષ્ટપણે દાવોને હુકમનામું રદ કરવા માટે પ્રતિબંધિત કરે છે કારણ કે સમાધાન જેના પર હુકમનામું આધારિત છે તે કાયદેસર નહોતું. આનો અર્થ એ થાય કે આવા કોઈપણ કરાર અથવા સમાધાનના આધારે હુકમનામું પસાર કરનારી અદાલત સમક્ષ કરાર અથવા સમાધાનની કાયદેસરતા સંબંધિત પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં આવે કે તરત જ તે અદાલત અને તે અદાલત જ તે પ્રશ્નની તપાસ અને નિર્ણય કરી શકે છે. અદાલત પક્ષકારોને આ વિષય પર અલગ દાવો દાખલ કરવાનો નિર્દેશ આપી શકતી નથી કારણ કે દી.કા.સં. ના હુકમ ૨૩ નિયમ ૩એ ની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં રાખીને આવો કોઈ દાવો થઈ શકશે નહીં. હાથમાં રહેલા કેસમાં બરાબર આવું જ બન્યું છે. જ્યારે અપીલકર્તાએ સમાધાન હુકમનામની માન્યતાને પડકારવા માટે ૨૦૦૫ ના OS No.૫૩૨૬ દાખલ કર્યો, ત્યારે જે અદાલત સમક્ષ દાવો આવ્યો હતો તેણે દી.કા.સં. ના હુકમ ૨૩ નિયમ ૩એ ની જોગવાઈઓ દ્વારા આવા દાવોને પ્રતિબંધિત કરવામાં આવ્યો હતો તે પ્રતિવાદીઓ દ્વારા કરવામાં આવેલી અરજી પર હુકમ ૭ નિયમ ૧૧ દી.કા.સં. હેઠળ ફરિયાદને નકારી કાઢી. આમ ફરિયાદ નકારી કાઢ્યા પછી, પ્રતિવાદીઓ (અહીંના પ્રતિવાદીઓ) ભાગ્યે જ એવી દલીલ કરી શકે છે કે વાદી (અહીંના અપીલકર્તા) એ OS ના અનુસંધાનમાં સમાધાન હુકમનામું સામે પોતાનો ઉપાય અપનાવવો જોઈએ. ૨૦૦૫નો નં. ૫૩૨૬ અને જો દાવામાં ફરિયાદ નામંજૂર કરવામાં આવી હોય તો ઉચ્ચ અદાલત સમક્ષ આવા અસ્વીકાર સામે પોતાનો ઉપાય અપનાવવા માટે."

૨૦. સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા નક્કી કરાયેલ ઉપરોક્ત કાનૂની સ્થિતિના પ્રકાશમાં, ચાલો

આપણે એક ખંડપીઠે દ્વારા ઉદ્દેખિત પ્રશ્નો પર વિચાર કરીએ. જ્યાં સુધી રેફરન્સ હુકમ માં એક ખંડપીઠે દ્વારા પૂછવામાં આવેલા પહેલા પ્રશ્નનો સંબંધ છે, તે નીચે મુજબ વાંચે છે:-

"જો નીચેની અદાલત દ્વારા પક્ષકારો વચ્ચે સમાધાનના આધારે હુકમનામું પસાર કરવામાં આવે (સંમતિ હુકમનામું), તો પીડિત પક્ષ પાસે અપીલઅદાલત સમક્ષ શું ઉપાય હશે? શું તે દી.કા.સં. ની કલમ ૯૬ હેઠળ "પ્રથમ અપીલ" હશે કે દી.કા.સં. ના હુકમ ૪૩ નિયમ ૧એ હેઠળ "હુકમથી અપીલ" હશે-"

૨૧. ઉપરોક્ત પ્રશ્ન એ આધાર પર ઘડવામાં આવ્યો હોય તેવું લાગે છે કે અપીલ દાખલ કરવાનો ઉપાય દી.કા.સં. ના હુકમ ૪૩ નિયમ ૧એ હેઠળ આપવામાં આવ્યો છે. જો કે, ઉપરોક્ત જોગવાઈને કાળજીપૂર્વક વાંચવાથી એવું જણાય છે કે તેમાં કોઈપણ આદેશ અથવા કોઈપણ હુકમનામું સામે અપીલ દાખલ કરવાનો કોઈ ઉપાય આપવામાં આવ્યો નથી. ઉપરોક્ત આદેશ ૪૩ ના નિયમ ૧એ ના પહેલા ભાગમાં જણાવાયું છે કે જ્યાં પક્ષ વિરુદ્ધ કોડ હેઠળ કોઈ આદેશ આપવામાં આવે છે અને ત્યારબાદ આવા પક્ષ વિરુદ્ધ કોઈ ચુકાદો જાહેર કરવામાં આવે છે અને હુકમનામું બહાર પાડવામાં આવે છે, ત્યાં આવા પક્ષ હુકમનામું સામે અપીલમાં દલીલ કરી શકે છે કે આવો આદેશ આપવામાં આવ્યો ન હોવો જોઈએ અને ચુકાદો જાહેર કરવામાં આવવો જોઈએ નહીં. અમને નિયમ ૧એ ના પહેલા ભાગ એટલે કે નિયમ ૧એ ના પેટા-નિયમ (૧) સાથે બહુ ચિંતા નથી, અને તેથી, તેનો વિગતવાર ઉકેલ લાવવામાં આવી રહ્યો નથી. નિયમ ૧એ ના પેટા-નિયમ (૨), જે અમારા હેતુ માટે વધુ સુસંગત છે, તે જણાવે છે કે સમાધાન નોંધ્યા પછી અથવા સમાધાન નોંધવાનો ઇનકાર કર્યા પછી દાવામાં પસાર કરાયેલા હુકમનામા સામે અપીલમાં, અપીલકર્તા માટે સમાધાન નોંધાયું હોવું જોઈએ કે ન હોવું જોઈએ તે આધાર પર હુકમનામાનો વિરોધ કરવાનો અધિકાર રહેશે. આ સંદર્ભમાં, એ નોંધવું જોઈએ કે પેટા-નિયમ (૨) માં સમાવિષ્ટ શરૂઆતના શબ્દો એટલે કે "હુકમનામા સામે અપીલમાં" સૂચવે છે કે જ્યારે સમાધાન નોંધ્યા પછી અથવા સમાધાન નોંધવાનો ઇનકાર કર્યા પછી દાવામાં પસાર કરાયેલા હુકમનામા

સામે અપીલ દાખલ કરવામાં આવે છે, ત્યારે અપીલકર્તા એવી દલીલ ઉઠાવી શકે છે કે સમાધાન નોંધાયું હોવું જોઈએ કે ન હોવું જોઈએ. ઉપરોક્ત જોગવાઈ પોતે જ હુકમ સામે અથવા દાવામાં સમાધાનના આધારે હુકમ સામે કોઈપણ અપીલ દાખલ કરવાનો કોઈ અધિકાર આપતી નથી. એ સાચું છે કે હુકમ ૪૩ ના નિયમ ૧ ના કલમ (એમ) ને કાઢી નાખતા પહેલા, હુકમ ૨૩ નિયમ ૩ હેઠળ કરવામાં આવેલા હુકમ સામે આદેશ સામે હુકમ સામે અપીલ જાળવી શકાય છે. કરાર, સમાધાન અથવા સંતોષને ફરીથી કોર્ડિંગ અથવા દફતર કરવાનો ઇનકાર. જોકે, ઉપરોક્ત કલમ કાઢી નાખવાથી અને હુકમ ૪૩ માં નિયમ ૧એ ને એકસાથે દાખલ કરવાથી, હુકમ સામે અપીલ દાખલ કરવાનો અધિકાર છીનવી લેવામાં આવ્યો છે અને સંબંધિત પક્ષને હુકમનામાનો વિરોધ કરવાની અને અપીલમાં દલીલ ઉઠાવવાની પરવાનગી આપવામાં આવી છે કે આવી સમાધાન નોંધવામાં આવવી જોઈએ કે ન હોવી જોઈએ.

૨૨. એવું ન કહી શકાય કે મૂળ અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરતી કોઈપણ અદાલત દ્વારા દી.કા.સં. ના કલમ ૮૬(૧) હેઠળ આવી અદાલતના નિર્ણયો સામે અપીલ સાંભળવા માટે અધિકૃતઅદાલત માં પસાર કરાયેલા દરેક હુકમનામા સામે અપીલ થઈ શકે છે. બનવારીલાલના કેસમાં સુપ્રીમઅદાલતે નક્કી કર્યા મુજબ, સુધારા પછી, સમાધાન નોંધવાના આદેશ સામે અપીલ કે દાવો દાખલ કરીને ઉપાય ઉપલબ્ધ નથી, હુકમ ૨૩ ના નિયમ ૩એ હેઠળ આવરી લેવામાં આવેલા કેસોમાં. હુકમ ૪૩ ના નિયમ ૧એ (૨) હેઠળ સમાધાન નોંધને પડકારનાર પક્ષને, દાવોમાં પસાર કરાયેલ હુકમનામા સામે અપીલ કરતી વખતે તેની માન્યતા પર પ્રશ્ન ઉઠાવવાનો અધિકાર આપવામાં આવ્યો છે.

૨૩. એમ કહીને, ચાલો આપણે તપાસ કરીએ કે પક્ષકારો વચ્ચેના સમાધાન (સંમતિ હુકમનામું) ના આધારે નીચેની અદાલત દ્વારા દાવામાં પસાર કરાયેલા હુકમનામા સામે પીડિત પક્ષ પાસે શું ઉપાય હશે. પીડિત પક્ષ દાવાના પક્ષકારોમાંથી એક હોઈ શકે છે જેમણે સમાધાન પર

હસ્તાક્ષર કર્યા હતા. તે દાવાનો પક્ષકાર હોઈ શકે છે પરંતુ સમાધાનનો પક્ષકાર નહીં, કારણ કે સમાધાન પોતે દ્વારા સહી થયેલ ન હોય પરંતુ તેના અધિકૃત એજન્ટ અથવા વકીલ અથવા કુલ મુખત્યાર ધારક દ્વારા કરવામાં આવ્યું હોય. પીડિત પક્ષ ત્રીજો પક્ષ પણ હોઈ શકે છે જે દાવાનો પક્ષકાર ન હતો. તેથી, અદાલતે હુકમ ૨૩ , નિયમ ૩ હેઠળના હુકમનામાને પહુકમનામા િ શકાય તેવી વિવિધ સંભવિત પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લેતા મુદ્દાની તપાસ કરવી પડશે.

૨૪. આ મુદ્દાનો સામનો કરવા માટે, સૌ પ્રથમ હુકમ ૨૩ નિયમ ૩ માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓનો સંદર્ભ લેવો યોગ્ય રહેશે, જે દાવાના સમાધાનને લગતી છે. ઉપરોક્ત જોગવાઈનું ખાલી વાંચન સૂચવે છે કે ઉપરોક્ત નિયમ બે ભાગોમાં છે. પહેલો ભાગ એવી પરિસ્થિતિનો ઉલ્લેખ કરે છે, જ્યાં અદાલત ને સંતોષ થાય છે કે દાવો સંપૂર્ણપણે અથવા આંશિક રીતે કોઈપણ કાયદેસર કરાર અથવા સમાધાન દ્વારા લેખિતમાં ગોઠવવામાં આવ્યો છે અને પક્ષકારો દ્વારા સહી કરવામાં આવી છે; અને બીજો ભાગ એવી પરિસ્થિતિનો ઉલ્લેખ કરે છે જ્યાં પ્રતિવાદી દાવાના વિષયવસ્તુના સંપૂર્ણ અથવા આંશિક રીતે સંદર્ભમાં વાદીને સંતોષ આપે છે. બંને ભાગોમાં ઉલ્લેખિત બધી પરિસ્થિતિઓમાં, અદાલતે આવા કરાર, સમાધાન અથવા સંતોષને દફતર કરવાનો આદેશ આપવો પડશે, અને જ્યાં સુધી તે દાવાના પક્ષકારો સાથે સંબંધિત છે ત્યાં સુધી તેના અનુસાર હુકમનામું પસાર કરવું પડશે, પછી ભલે કરાર, સમાધાન અથવા સંતોષનો વિષયવસ્તુ દાવાના વિષયવસ્તુ જેવો જ હોય કે ન હોય. અદાલત , જ્યારે ઉપરોક્ત જોગવાઈના પહેલા ભાગને ધ્યાનમાં લઈને હુકમનામું પસાર કરે છે, ત્યારે તેણે પોતાની સંતોષ નોંધાવવાની રહેશે કે દાવો સંપૂર્ણપણે અથવા આંશિક રીતે કાયદેસર કરાર અથવા સમાધાન દ્વારા ગોઠવવામાં આવ્યો છે અને તે કરાર અથવા સમાધાન લેખિતમાં છે અને પક્ષકારો દ્વારા સહી થયેલ છે. ઉપરોક્ત નિયમ ૩ ના સમજૂતી મુજબ, ભારતીય કરાર અધિનિયમ, ૧૮૭૨ હેઠળ રદબાતલ અથવા રદબાતલ થયેલ કરાર અથવા સમાધાન ઉપરોક્ત નિયમના અર્થમાં કાયદેસર માનવામાં આવશે નહીં. તેથી, અદાલત દ્વારા ભારતીય કરાર અધિનિયમમાં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં રાખીને પોતાનો સંતોષ

નોંધાવવાની ફરજ પડશે કે પક્ષકારો વચ્ચે થયેલ કરાર અથવા સમાધાન કાયદેસર કરાર અથવા સમાધાન છે કે નહીં. ઉપરોક્ત નિયમનો બીજો ભાગ એવી પરિસ્થિતિ સાથે વ્યવહાર કરે છે જ્યાં પ્રતિવાદી દાવાના વિષયવસ્તુના સંપૂર્ણ અથવા કોઈપણ ભાગના સંદર્ભમાં વાદીને સંતોષ આપે છે. બીજા ભાગમાં, પક્ષકારો દ્વારા સહી કરાયેલ કોઈપણ સમાધાન અથવા કરાર દ્વારા દાવો ગોઠવવામાં આવ્યો છે કે નહીં તે અંગે પ્રશ્નો ઉભા થતા નથી. પુષ્ટિ દેવી ભગત વિરુદ્ધ કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલત . રાજિન્દર સિંઘ (ઉપર) એ ખૂબ જ સચોટ રીતે તફાવત નીચે મુજબ મૂક્યો:—

"૧૯. ... બે ભાગો વચ્ચેનો તફાવત આ છે: જ્યાં મામલો બીજા ભાગ હેઠળ આવે છે, ત્યાં જે અહેવાલ આપવામાં આવે છે તે વિવાદનો અંત લાવતી અદાલત ની બહાર પૂર્ણ થયેલી કાર્યવાહી અથવા સમાધાન છે, અને પરિણામે સંતોષ નોંધતો હુકમનામું, અમલ વસૂલ કરીને લાગુ કરી શકાતો નથી. જ્યાં મામલો પ્રથમ ભાગ હેઠળ આવે છે, ત્યાં એક વચન અથવા વચનો પૂર્ણ કરવા અથવા અમલ વસૂલ કરીને લાગુ કરી શકાય છે. જ્યારે પ્રથમ ભાગ હેઠળ આવતા કરારો અથવા સમાધાનો, ફક્ત પક્ષકારો દ્વારા હસ્તાક્ષરિત સાધન અથવા અન્ય લેખન દ્વારા જ થઈ શકે છે, ત્યારે બીજા ભાગ હેઠળ આવતા સમાધાન અથવા સંતોષ અંગે આવી કોઈ આવશ્યકતા નથી. જ્યાં મામલો બીજા ભાગ હેઠળ આવે છે, ત્યાં વાદી અથવા વાદીના વકીલઅદાલત સમક્ષ હાજર થાય અને અદાલત ને જાણ કરે કે દાવાની વિષયવસ્તુ પહેલાથી જ સમાધાન અથવા સંતોષ પામી છે."

૨૫. હવે, જ્યાં સુધી હુકમ ૨૩ ના ઉપરોક્ત નિયમ ૩ ની જોગવાઈનો સંબંધ છે, ત્યાં સુધી તે જણાવે છે કે જ્યારે એક પક્ષ દ્વારા એવો આરોપ મૂકવામાં આવે છે અને બીજા પક્ષ દ્વારા નકારવામાં આવે છે કે કોઈ ગોઠવણ અથવા સંતોષ થયો છે, ત્યારે અદાલતે પ્રશ્નનો નિર્ણય કરવાનો રહેશે; પરંતુ અદાલતે પ્રશ્નનો નિર્ણય લેવાના હેતુ માટે મુલતવી રાખવી જોઈએ નહીં, સિવાય કે અદાલત નોંધાયેલા કારણોસર, આવી મુલતવી આપવાનું યોગ્ય માને. ઉપરોક્ત જોગવાઈ ઉપરોક્ત નિયમના બંને ભાગોને લાગુ પડે છે, એટલે કે જ્યાં દાવો સંપૂર્ણપણે અથવા આંશિક રીતે કોઈપણ કાયદેસર કરાર અથવા સમાધાન દ્વારા ગોઠવવામાં આવ્યો હોય, અથવા જ્યાં પ્રતિવાદીએ દાવાના વિષયના સંપૂર્ણ અથવા કોઈપણ ભાગના સંદર્ભમાં વાદીને સંતોષ

આપ્યો હોય. આમ, જ્યારે દાવાના કોઈપણ પક્ષ દ્વારા આવા ગોઠવણ અથવા સંતોષનો વિવાદ થાય છે, ત્યારે અદાલતે કોઈપણ મુલતવી આપ્યા વિના પ્રશ્નનો નિર્ણય કરવાનો રહેશે. તે દાવાના પક્ષકારો વચ્ચેના દાવામાં હુકમનામું પસાર કરવાનો પણ વિચાર કરે છે, અને ઉપરોક્ત નિયમની જોગવાઈ દાવાના પક્ષકારો દ્વારા ઉઠાવવામાં આવનારા વિવાદનો પણ વિચાર કરે છે, કારણ કે તે જણાવે છે કે "જ્યાં એક પક્ષ દ્વારા એવો આરોપ મૂકવામાં આવે છે અને બીજા દ્વારા નકારવામાં આવે છે કે ગોઠવણ અથવા સંતોષ થયો છે, તો અદાલત પ્રશ્નનો નિર્ણય લેશે". વધુમાં, હુકમ ૨૩, નિયમ ૩ હેઠળ અદાલત દ્વારા હુકમનામું પસાર થાય તે પહેલાં અથવા પછી દાવાના કોઈપણ પક્ષ દ્વારા આવો પ્રશ્ન ઉઠાવી શકાય છે અને અદાલત આવા પ્રશ્નનો નિર્ણય લેવા માટે બંધાયેલી છે. જ્યારે કોઈ પણ પક્ષ દ્વારા આવો કોઈ પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં આવતો નથી અને હુકમનામું પસાર કરવામાં આવે છે, ત્યારે તે "સંમતિ હુકમનામું" નું પાત્ર ધારે છે પરંતુ જ્યારે વિવાદ ઉઠાવવામાં આવે છે અને અદાલત આવા વિવાદ અથવા પ્રશ્નનો નિર્ણય લીધા પછી હુકમનામું પસાર કરે છે, ત્યારે તેને "સંમતિ હુકમનામું" કહી શકાય નહીં, અને તેથી, દી.કા.સં. ની કલમ ૯૬(૩) દ્વારા પ્રતિબંધિત નથી. કિશુન (સુપ્રા) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલત ની ત્રણ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠે દ્વારા નક્કી કરાયેલા ચુકાદા મુજબ, જ્યાં સમાધાન થયું હતું કે નહીં તે પ્રશ્ન પર સ્પર્ધા હોય, ત્યાં તે વિવાદના નિરાકરણ પર સમાધાન સ્વીકારતો હુકમનામું પક્ષકારોની સંમતિથી પસાર કરાયેલ હુકમનામું ન કહી શકાય, અને તેથી, સંહિતાની કલમ ૯૬(૩) હેઠળનો પ્રતિબંધ લાગુ પડશે નહીં. આમ, કોઈપણ પક્ષ જે આવા હુકમનામુંથી નારાજ છે જે સંમતિ હુકમનામું નથી, તે ચોક્કસપણે દી.કા.સં. ની કલમ ૯૬(૧) હેઠળ અપીલ દાખલ કરી શકે છે. સમાધાન નોંધ્યા પછી દાવામાં પસાર કરાયેલ હુકમનામું સામે દાખલ કરવામાં આવેલી આવી અપીલમાં, અપીલકર્તા દી.કા.સં. ના હુકમ ૪૩ ના નિયમ ૧એ (૨) ને ધ્યાનમાં રાખીને સમાધાન નોંધાયેલ હોવું જોઈએ, અથવા ન હોવું જોઈએ તેના આધારે હુકમનામુંનો વિરોધ કરી શકે છે.

૨૬. હવે, એવી પરિસ્થિતિ હોઈ શકે છે કે જ્યાં દાવાના પક્ષકારો સમાધાન પર પહોંચે છે, આવા સમાધાન પર હસ્તાક્ષર કરે છે અને અદાલત ને હુકમનામું પસાર કરવા વિનંતી કરે છે, અને અદાલત હુકમનામું પસાર કરે છે, જો કે, પછીથી એક પક્ષને તેની ભૂલનો અહેસાસ થાય છે અથવા ખબર પડે છે કે બીજા પક્ષ સાથે સમાધાન કરતી વખતે કોઈ છેતરપિંડી કરવામાં આવી હતી. આવી પરિસ્થિતિમાં, પીડિત પક્ષ, જે સમાધાનનો પક્ષ હતો, તે કલમ ૮૬(૧) હેઠળ કલમ ૮૬(૩) માં સમાવિષ્ટ બારને કારણે આવા હુકમનામું, જે સંમતિ હુકમનામું છે, અથવા હુકમ ૨૩ ના નિયમ ૩એ માં સમાવિષ્ટ બારને કારણે અલગ દાવો દાખલ કરી શકતો નથી. તેથી, આવા પક્ષ માટે એકમાત્ર વિકલ્પ એ જ અદાલત નો સંપર્ક કરવાનો રહેશે જેણે હુકમનામું પસાર કર્યું હતું. આર. રાજન્ના (સુપ્રા) ના કિસ્સામાં સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા નક્કી કરવામાં આવ્યું છે તેમ, સમાધાનના આધારે હુકમનામું પસાર કરનાર અદાલત સમક્ષ કરાર અથવા સમાધાનની કાયદેસરતા સંબંધિત પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં આવે તે પહેલાં, તે અદાલત અને તે જ અદાલત તે પ્રશ્નની તપાસ અને નિર્ણય કરી શકે છે. પુષ્પાદેવીના કેસમાં પણ અદાલતે કાનૂની સ્થિતિનો સ્પષ્ટ રીતે સારાંશ આપ્યો છે અને ઠરાવ્યું છે કે સંમતિ હુકમનામાથી પક્ષકાર પાસે આવા સંમતિ હુકમનામાથી બચવા માટે એકમાત્ર ઉપાય એ છે કે સમાધાન નોંધનાર અને તેના સંદર્ભમાં હુકમનામું આપનાર અદાલત નો સંપર્ક કરવો, અને સ્થાપિત કરવું કે કોઈ કાયદેસર સમાધાન અથવા કરાર નહોતો. તે કિસ્સામાં, સમાધાન નોંધનાર અદાલત પોતે જ આ પ્રશ્ન પર વિચાર કરશે અને નક્કી કરશે કે શું કોઈ માન્ય સમાધાન હતું કે નહીં. જ્યારે ઉપરોક્ત પ્રશ્ન હુકમનામું પસાર કરનાર અદાલત દ્વારા નક્કી કરવામાં આવે છે, ત્યારે પીડિત પક્ષ કલમ ૮૬(૧) હેઠળ અપીલ દાખલ કરી શકે છે, અને કલમ ૮૬(૩) હેઠળનો પ્રતિબંધ લાગુ કરવામાં આવશે નહીં, કારણ કે જ્યારે સમાધાનના તથ્ય પર પક્ષકારોમાંથી કોઈ એક દ્વારા વિવાદ થાય છે, અને આવા પ્રશ્નનો નિર્ણય અદાલત દ્વારા લેવામાં આવે છે, ત્યારે તે હવે પક્ષકારો વચ્ચે "સંમતિ હુકમનામું" રહેતો નથી. સમાધાન નોંધ્યા પછી અથવા સમાધાન નોંધવાનો ઇનકાર કર્યા પછી દાવામાં પસાર થયેલા હુકમનામા સામે દાખલ કરવામાં આવેલી આવી અપીલમાં, અપીલકર્તા આ આધાર પર હુકમનામાનો વિરોધ કરી શકે છે કે

સમાધાન ટી.કા.સં. ના હુકમ ૪૩ ના નિયમ ૧એ (૨) ને ધ્યાનમાં રાખીને નોંધાયેલ હોવું જોઈએ, અથવા ન હોવું જોઈએ.

૨૭. સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયોના આધારે પક્ષકારો તરફથી વિદ્વાન વકીલો દ્વારા એવી રજૂઆત કરવાની માંગ કરવામાં આવી હતી કે સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા બનવારીલાલ (સુપ્રા) અને પુષ્પાદેવી (સુપ્રા) ના કિસ્સામાં કરવામાં આવેલા અવલોકનોમાં વિસંગતતા છે, કારણ કે બનવારીલાલ (સુપ્રા) ના કિસ્સામાં, એવું જોવા મળ્યું છે કે સમાધાનને પડકારનાર પક્ષ હુકમ ૨૩ ના નિયમ ૩ ની જોગવાઈ હેઠળ અરજી કરી શકે છે અથવા કોડની કલમ ૯૬(૧) હેઠળ અપીલ દાખલ કરી શકે છે, જેમાં તે કોડના હુકમ ૪૩ ના નિયમ ૧એ ને ધ્યાનમાં રાખીને સમાધાનની માન્યતા પર પ્રશ્ન ઉઠાવી શકે છે, જ્યારે પુષ્પાદેવી (સુપ્રા) ના કિસ્સામાં, એવું માનવામાં આવ્યું છે કે આવા સંમતિ હુકમનામું ટાળવા માટે સંમતિ હુકમનામું માટે પક્ષ પાસે ઉપલબ્ધ એકમાત્ર ઉપાય એ છે કે અદાલત નો સંપર્ક કરવો, જેણે સમાધાન દફતર કર્યું અને તેના સંદર્ભમાં હુકમનામું આપ્યું અને સ્થાપિત કર્યું કે કોઈ સમાધાન થયું નથી. અદાલત ના મતે, ઉપરોક્ત બે કેસોમાં સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા કરવામાં આવેલા અવલોકનોમાં ભાગ્યે જ કોઈ વિસંગતતા છે. બંને કેસોમાં સુપ્રીમ અદાલતે કરેલા અવલોકનોને તે સંદર્ભમાં ધ્યાનમાં રાખીને મૂલ્યાંકન કરવું જરૂરી છે કે જેમાં તેઓ કરવામાં આવ્યા હતા. બનવારીલાલ (સુપ્રા) ના કિસ્સામાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે કોડની કલમ ૯૬(૩) એવા કેસોમાં લાગુ પડે છે જ્યાં સમાધાન અથવા કરારની હકીકત વિવાદમાં નથી. એવું પણ ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે જ્યારે સુધારા કાયદાએ હુકમ ૨૩ ના નિયમ ૩ ના સમજૂતી સાથે એક જોગવાઈ રજૂ કરી હતી જેમાં કહેવામાં આવ્યું હતું કે જ્યાં એક પક્ષ દ્વારા એવો આરોપ મૂકવામાં આવે છે અને બીજા દ્વારા નકારવામાં આવે છે કે ગોઠવણ અથવા સંતોષ થયો છે, "અદાલત પ્રશ્નનો નિર્ણય લેશે", જે અદાલત સમક્ષ સમાધાનની અરજી દાખલ કરવામાં આવી છે અને જેણે આવા સમાધાનનો દફતર કર્યો હતો, તેણે આ પ્રશ્નનો નિર્ણય કરવાનો રહેશે કે શું કોઈ કાયદેસર કરારના આધારે ગોઠવણ અથવા સંતોષ

થયો હતો. તેવી જ રીતે પુષ્પાદેવી (સુપ્રા) ના કિસ્સામાં પણ એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે દી.કા.સં. ની કલમ ૯૬(૩) માં સમાવિષ્ટ ચોક્કસ બારમાં નોંધાયેલા સંમતિ હુકમનામા સામે કોઈ અપીલ ચાલુ રાખી શકાતી નથી અને સંમતિ હુકમનામું એસ્ટોપલ તરીકે કાર્ય કરે છે અને માન્ય અને બંધનકર્તા છે સિવાય કે તેને સંમતિ હુકમનામું પસાર કરનારી અદાલત દ્વારા હુકમ ૨૩ ના નિયમ ૩ ની જોગવાઈ હેઠળ અરજી પરના આદેશ દ્વારા રદ કરવામાં આવે. કોઈપણ કિસ્સામાં, સ્થાયી કાનૂની સ્થિતિ મુજબ, જો સર્વોચ્ચ અદાલત ની સમાન ખંડપીઠે દ્વારા આપવામાં આવેલા નિર્ણયોમાં કોઈ વિસંગતતા અથવા સંઘર્ષ હોય તો ઉચ્ચ અદાલતે તે નિર્ણયનું પાલન કરવું જોઈએ જે તેને કાયદાને વધુ વિગતવાર અને સચોટ રીતે જણાવે છે. પુષ્પાદેવીના કેસમાં સુપ્રીમઅદાલતે અગાઉના ચુકાદાઓ અને તેના પ્રકાશમાં હુકમ ૨૩ , નિયમ ૩ અને નિયમ ૩એ માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓનો વિગતવાર વિચાર કર્યો છે. ત્યારબાદના ઘણા ચુકાદાઓમાં ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતોનું પાલન કરવામાં આવ્યું છે. તેથી, અદાલત ને ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતોનું પાલન કરવામાં કોઈ ખચકાટ નથી અને એવું માનવામાં આવે છે કે સંમતિ હુકમનામાના પક્ષકાર પાસે આવા હુકમનામાને ટાળવા માટે એકમાત્ર ઉપાય એ છે કે સમાધાન નોંધનાર અને તેના સંદર્ભમાં હુકમનામું આપનાર અદાલત નો સંપર્ક કરવો, હુકમ ૨૩ ના નિયમ ૩ ની જોગવાઈ હેઠળ અરજી દાખલ કરીને.

૨૮. હવે, એવી વધુ એક પરિસ્થિતિ હોઈ શકે છે જ્યાં પક્ષકારો અથવા પક્ષકારોમાંથી કોઈ એકે પોતે આવા સમાધાન પર હસ્તાક્ષર કર્યા ન હોત પરંતુ તેમના/તેમના અધિકૃત એજન્ટ અથવા કુલ મુખત્યાર ધારકે સંબંધિત પક્ષ વતી, આવા પક્ષની જાણકારી સાથે અથવા વગર, સમાધાન પર હસ્તાક્ષર કર્યા હોત, અને અદાલત આવા સમાધાનના આધારે હુકમનામું પસાર કરે છે. જો આવા હુકમનામાને પીડિત પક્ષ દ્વારા પડકારવા ની માંગ કરવામાં આવે છે, કારણ કે સમાધાન પર હસ્તાક્ષર કરનાર વ્યક્તિને આવા સમાધાનમાં પ્રવેશવાનો અથવા આવા સમાધાન પર હસ્તાક્ષર કરવાનો કોઈ અધિકાર નથી, તો પ્રશ્ન એ ઉદ્ભવી શકે છે કે શું આવા હુકમનામાને "સંમતિ હુકમનામું" કહી શકાય – અદાલત ના મતે, પુષ્પાદેવીના કેસમાં નિર્ણય મુદ્દાને પૂર્ણ કરે

છે. સુપ્રીમઅદાલતે , ઉપરોક્ત કેસમાં ટી.કા.સં. ના હુકમ ૩ નિયમ ૧ માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓના પ્રકાશમાં અગાઉના નિર્ણયોને ધ્યાનમાં લેતા ઠરાવ્યું છે કે "પક્ષકારો દ્વારા ગાવામાં આવેલ" શબ્દોમાં યોગ્ય રીતે અધિકૃત વકીલો અને તેમના એટર્ની ધારકો દ્વારા સહી કરાયેલ સમાધાનનો સમાવેશ થશે. અગાઉ જણાવ્યા મુજબ, ઉપરોક્ત કેસમાં, અદાલત દ્વારા નોંધાયેલા અને તેમના દ્વારા સહી કરાયેલા વકીલના નિવેદનોના આધારે હુકમ ૨૩ , નિયમ ૩ હેઠળ હુકમનામું પસાર કરવામાં આવ્યું હતું, અને ત્યારબાદ પ્રતિવાદીએ કલમ ૧૫૧ હેઠળ આ હુકમનામું રદ કરવા માટે અરજી દાખલ કરી હતી કારણ કે તેણીએ તેના વકીલને સમાધાન કરવાની સૂચના આપી ન હતી. તેણીએ ઉપરોક્ત અરજી નો અમલ કર્યા વિના ઉપરોક્ત સંમતિ હુકમનામું સામે અપીલઅદાલત સમક્ષ અપીલ પણ દાખલ કરી હતી. ઉપરોક્ત કેસમાં સુપ્રીમઅદાલતે બાયરામ પેસ્તોનજી ગારીવાલા વિરુદ્ધ યુનિયન બેંક ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય કેસના ગુણોત્તરનો ઉલ્લેખ કર્યો હતો, જે (૧૯૯૨) ૧ SCC ૩૧ માં અહેવાલ કરવામાં આવ્યો હતો જેમાં પક્ષે પોતે સમાધાન પર સહી કરવી જોઈએ કે નહીં તે અંગે સમાન મુદ્દાનો ઉકેલ લાવવામાં આવ્યો હતો, અને તે નીચે મુજબ અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું:—

"૩૯) કરાર અથવા સમાધાન પર પક્ષકાર પોતે વ્યક્તિગત રીતે સહી કરે તેવો આગ્રહ રાખવાથી ઘણીવાર અયોગ્ય વિલંબ, નુકસાન અને અસુવિધા થાય છે, ખાસ કરીને બિન-નિવાસી વ્યક્તિઓના કિસ્સામાં. તે હંમેશા સાર્વત્રિક રીતે સમજાયું છે કે પક્ષકાર હંમેશા તેના યોગ્ય રીતે અધિકૃત પ્રતિનિધિ દ્વારા કાર્ય કરી શકે છે. જો પાવર-એટર્ની ધારક તેના મુખ્ય વતી કરાર અથવા સમાધાન કરી શકે છે, તો વકાલતનામા દ્વારા જરૂરી અધિકૃતતા ધરાવતો કાઉન્સેલર તેના કલાયન્ટ વતી કાર્ય કરી શકે છે. આવી ક્ષમતાને માન્યતા ન આપવી એ ફક્ત પક્ષકારોને વ્યક્તિગત રીતે ઘણી અસુવિધા અને નુકસાન પહોંચાડે છે, પરંતુ અદાલત માં કાર્યવાહીની પ્રગતિમાં પણ વિલંબ કરે છે. જો વિધાનસભાએ વિલંબ, અસુવિધા અને બિનજરૂરી ખર્ચના જોખમે પણ આવા મૂળભૂત પરિવર્તન કરવાનો ઇશાદો રાખ્યો હોત, તો તે સ્પષ્ટપણે આ રીતે જણાવવામાં આવ્યું હોત.

૨૯. (૨૦૦૩) ૧૧ SCC ૩૭૨ માં નોંધાયેલા LRs અને Ors.Vs. J એ gr એ ni

(Smt) અને એ nr. દ્વારા જિનેશ્વરદાસ (D) ના કિસ્સામાં પણ આ દષ્ટિકોણનો પુનરાવર્તિત કરવામાં આવ્યો છે. ઉક્ત કાનૂની સ્થિતિને ધ્યાનમાં રાખીને, એવું માનવું જરૂરી છે કે હુકમ ૨૩ ના નિયમ ૩ માં ઉલ્લેખિત "પક્ષો દ્વારા સહી કરેલ" શબ્દો ફક્ત પક્ષકારો દ્વારા વ્યક્તિગત રીતે જ નહીં, પરંતુ તેમના અધિકૃત એજન્ટો દ્વારા પણ સહી કરેલ સમાધાનને લગતા છે જેમાં કુલ મુખત્યાર ધરાવતા વ્યક્તિઓ અને તેમના વકીલોનો સમાવેશ થાય છે. તેથી, તે અનુસરે છે કે કુલ મુખત્યાર ધારક અથવા સંબંધિત પક્ષ વતી યોગ્ય રીતે અધિકૃત એજન્ટ અથવા વકીલ દ્વારા સહી કરેલ સમાધાનના આધારે દાવામાં પસાર કરાયેલ હુકમનામું સંબંધિત પક્ષ દ્વારા સહી કરેલ સમાધાન તરીકે અર્થઘટન કરવામાં આવશે. તેથી, આવા હુકમનામું "સંમતિ હુકમનામું" તરીકે અર્થઘટન કરવામાં આવશે અને કલમ ૯૬(૩) અને દી.કા.સં. ના હુકમ ૨૩ , નિયમ ૩એ દ્વારા પણ પ્રભાવિત થશે. આ તબક્કે, આપણે એ ઉમેરવાની ઉતાવળ કરી શકીએ છીએ કે અદાલત આવા સમાધાનને દફતર કરતી વખતે અને સંબંધિત પક્ષો વતી કુલ મુખત્યાર ધારકો અથવા વકીલો દ્વારા સહી કરાયેલા આવા સમાધાનના આધારે હુકમનામું પસાર કરતી વખતે, થોડી વધુ સાવધ રહેવું જોઈએ અને સંબંધિત પક્ષ વતી સહી કરનાર વ્યક્તિની સત્તાની વાસ્તવિકતા અને માન્યતા ચકાસવી જોઈએ.

૩૦. હજુ પણ એક વધુ પરિસ્થિતિ હોઈ શકે છે, જ્યાં તૃતીય પક્ષ જે દાવો કરનાર પક્ષ ન હતો અથવા સમાધાનનો પક્ષ ન હતો પરંતુ સમાધાનના વિષયવસ્તુમાં રસ ધરાવતો હતો, તે હુકમ ૨૩ , નિયમ ૩ હેઠળ અદાલત દ્વારા દાવાના પક્ષકારો વચ્ચે થયેલા સમાધાનના આધારે પસાર કરાયેલા હુકમનામાથી નારાજ થાય છે. તો તેના માટે કયો ઉપાય ઉપલબ્ધ રહેશે – એ વાતનો ઈનકાર કરી શકાય નહીં કે હુકમ ૨૩ , નિયમ ૩ હેઠળ પક્ષકારો વચ્ચે થયેલા સમાધાન પર આધારિત હુકમનામું, જો પહુકમનામા વિના રહે તો તે પક્ષકારોને દાવો કરવા માટે બંધનકર્તા "સંમતિ હુકમનામું" હશે. જો કે, જ્યારે પીડિત વ્યક્તિ તૃતીય પક્ષ હોય જે ન તો દાવાનો પક્ષ હતો અને ન તો સમાધાનનો પક્ષ હતો જેના આધારે અદાલત દ્વારા દાવામાં હુકમ પસાર કરવામાં

આવ્યો હતો, તો તે આવા હુકમનામાથી બંધાયેલ રહેશે નહીં. આવા હુકમનામાને આવા તૃતીય પક્ષ માટે "સંમતિ હુકમનામું" કહી શકાય નહીં, અને તેથી, કલમ ૮૬(૩) માં સમાવિષ્ટ બાર કે હુકમ ૨૩ ના નિયમ ૩એ હેઠળનો બાર તેના પર લાગુ થશે નહીં. આવા પીડિત પક્ષ, અદાલત ની પરવાનગી સાથે, સમાધાનના આધારે અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલ હુકમનામું સામે કલમ ૮૬(૧) હેઠળ હંમેશા અપીલ દાખલ કરી શકે છે, અને આ આધાર પર હુકમનામાનો વિરોધ કરી શકે છે કે સમાધાન દી.કા.સં. ના હુકમ ૪૩ ના નિયમ ૧એ (૨) ને ધ્યાનમાં રાખીને અદાલત દ્વારા નોંધાયેલ હોવું જોઈએ, અથવા ન હોવું જોઈએ. જ્યારે તૃતીય પક્ષ અદાલત દ્વારા હુકમ ૨૩ , નિયમ ૩ હેઠળ પસાર કરાયેલા હુકમનામાથી ખૂબ જ અને પ્રતિકૂળ રીતે પ્રભાવિત થાય છે, ત્યારે દાવાના વિષયવસ્તુ અથવા અન્યથા પક્ષકારો વચ્ચે થયેલા સમાધાનના આધારે, તે ચોક્કસપણે, અપીલ અદાલત ની પરવાનગીથી, અપીલ કરી શકે છે અને હુકમ ૨૩ , નિયમ ૩ હેઠળ પસાર કરાયેલા આવા હુકમનામાનો વિરોધ કરી શકે છે. હુકમનામાનો વિરોધ કરવાના એક કારણ એ હોઈ શકે છે કે આવા સમાધાનને અદાલત દ્વારા નોંધવામાં આવવું જોઈએ કે ન હોવું જોઈએ.

૩૧. આ સમયે, પેટા-નિયમ (૧) માં વપરાયેલ "પક્ષ" શબ્દ અને હુકમ ૪૩ ના નિયમ ૧એ ના પેટા-નિયમ (૨) માં વપરાયેલ "અપીલકર્તા" શબ્દ મહત્વપૂર્ણ બને છે. નિયમ ૧એ નો પેટા-નિયમ (૧) દાવામાં 'પક્ષ' વિરુદ્ધ પસાર કરાયેલા આદેશ અને 'આવા પક્ષ' દ્વારા દાખલ કરાયેલી અપીલ સાથે સંબંધિત છે, જ્યારે ઉપરોક્ત નિયમ ૧એ નો પેટા-નિયમ (૨) 'અપીલકર્તા' દ્વારા દાખલ કરાયેલી અપીલ સાથે સંબંધિત છે. આવા અપીલકર્તા દાવામાં પક્ષકાર હોઈ શકે છે અથવા ન પણ હોઈ શકે. પેટા-નિયમ (૨) દાવામાં "પક્ષ" દ્વારા દાખલ કરાયેલી અપીલ સુધી મર્યાદિત નથી. તેથી, હુકમ ૨૩ ના નિયમ ૩ હેઠળ દાવામાં પસાર કરાયેલા હુકમનામા સામે અપીલમાં તૃતીય પક્ષ પણ આવા હુકમનામાનો વિરોધ કરી શકે છે કારણ કે આવી સમાધાન નોંધવામાં આવ્યું ન હોવું જોઈએ.

૩૨. અદાલત ના મતે, આવા પીડિત તૃતીય પક્ષ પાસે સમાધાન નોંધતા આદેશની સમીક્ષા માટે અથવા દાવોના પક્ષકારો વચ્ચેના સમાધાન પર આધારિત હુકમનામાની સમીક્ષા માટે અરજી દાખલ કરવાનો વિકલ્પ પણ હશે, જો તેમાં ઉલ્લેખિત પૂર્વવર્તી શરતો સંતોષાય. સુપ્રીમઅદાલતે એ IR ૨૦૦૫ SC ૫૮૨ માં અહેવાલ કરાયેલ ક્રિકેટ નિયંત્રણ બોર્ડ, ભારત વિરુદ્ધ નેતાજી ક્રિકેટ ક્લબના કિસ્સામાં એવું ઠરાવ્યું છે કે હુકમ ૪૭ નિયમ ૧ હેઠળ સમીક્ષા માટેની અરજી ફક્ત નવા અને મહત્વપૂર્ણ પુરાવાની શોધ પર જ નહીં, અથવા જ્યારે દફતર ની સામે કોઈ ભૂલ સ્પષ્ટ હોય ત્યારે પણ જાળવી શકાય છે, પરંતુ જો તે કોઈ ભૂલને કારણે અથવા અન્ય કોઈ પૂરતા કારણોસર જરૂરી હોય તો પણ. પૂરતું કારણ શું હશે તે દરેક કેસના તથ્યો અને સંજોગો પર આધાર રાખે છે. હુકમ ૪૭ , નિયમ ૧ માં "પર્યાપ્ત કારણ" શબ્દો એટલા વ્યાપક છે કે અદાલત અથવા વકીલ દ્વારા હકીકત અથવા કાયદાની ખોટી માન્યતાનો સમાવેશ થાય છે. "એક્ટસ ક્યુરિયા નેમિનેમ ગ્રેવાબિટ" સિદ્ધાંતનો ઉપયોગ કરીને સમીક્ષા માટે અરજી કરવાની જરૂર પડી શકે છે, જેનો અર્થ એ છે કે અદાલત નું કાર્ય કોઈને પણ નુકસાન પહોંચાડશે નહીં. તેથી, જો કોઈ વ્યક્તિ હુકમ ૨૩ , નિયમ ૩ હેઠળ પસાર કરાયેલા આદેશ અથવા હુકમનામાથી પોતાને નારાજ માને છે, તો તે પૂરતા કારણોસર હુકમ ૪૭ , નિયમ ૧ હેઠળ આવા હુકમનામા અથવા હુકમની સમીક્ષા માટે અરજી કરી શકે છે, તેમાં ઉલ્લેખિત શરતોને આધીન. જ્યારે સમીક્ષા માટેની અરજી મંજૂર કરવામાં આવે છે, ત્યારે અદાલત તરત જ કેસની ફરીથી સુનાવણી કરી શકે છે અથવા ટી.કા.સં. ના હુકમ ૪૭ ના નિયમ ૮ માં વિચારણા મુજબ, તેને યોગ્ય લાગે તેવો આદેશ આપી શકે છે.

૩૩. ઉપરોક્ત ચર્ચા અને તારણોને ધ્યાનમાં રાખીને, એક ખંડપીઠે દ્વારા ઉલ્લેખિત પહેલા અને ત્રીજા પ્રશ્નોના જવાબો યોગ્ય રીતે આપવામાં આવ્યા હતા. જોકે, બીજો પ્રશ્ન ટકી શકશે નહીં, કારણ કે તે ઉઠાવવામાં આવ્યો છે, ચાલો આપણે ઉપરોક્ત પ્રશ્નમાં ઉલ્લેખિત કેસોની તપાસ કરીએ. બીજો પ્રશ્ન એ છે કે, ખંડપીઠ ના નિર્ણયોના કયા બે સેટ કાયદાની સાચી સ્થિતિ દર્શાવે છે

(i) મૃતક યુ. પરષોતમભાઈ (સુપ્રા) ના કાનૂની વારસદારોના કિસ્સામાં ખંડપીઠ નો ચુકાદો

– અને –

(ii) ઇન્દિરાબેન આર. અઢિયા (સુપ્રા) ના કિસ્સામાં ખંડપીઠ નો આદેશ

– – અથવા – –

(i) મેસર્સ સંસ્કૃતિ ડેવલપર્સ પ્રાઇવેટ લિમિટેડ (સુપ્રા) ના કિસ્સામાં ખંડપીઠ નો ચુકાદો

– અને –

(ii) કાંતિભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ ઉકાણી (સુપ્રા) ના કિસ્સામાં ખંડપીઠ નો ચુકાદો.

૩૪. યુ. પરષોતમભાઈના કિસ્સામાં, અપીલકર્તાઓ, જેઓ મૂળ પ્રતિવાદી હતા, તેમણેઅદાલત ની બહાર પક્ષકારો વચ્ચે થયેલા સમાધાનના આધારે સિવિલઅદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમનામા સામે કોડની કલમ ૯૬ હેઠળ પ્રથમ અપીલ દાખલ કરી હતી. અપીલકર્તાઓએ સિવિલઅદાલતે આપેલા આદેશને પણ પડકારવાનો હતો જેમાં પ્રતિવાદીઓ દ્વારા પક્ષકારો વચ્ચે થયેલા સમાધાનને છેતરપિંડી અને બળજબરીથી મેળવવામાં આવ્યું હોવાના આધારે રદબાતલ જાહેર કરવાના અરજી ને નકારી કાઢવામાં આવી હતી. ડિવિઝન બેંચ સમક્ષની પ્રથમ અપીલમાં, અપીલની જાળવણી અંગે વાંધો ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો. ખંડપીઠે હુકમ ૨૩ નિયમ ૩ માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓ અને બનવારીલાલ (સુપ્રા) અને પુષ્પાદેવી (સુપ્રા) ના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલત ના ચુકાદાઓ અને અન્ય ચુકાદાઓનો ઉલ્લેખ કર્યા પછી અપીલને જાળવી રાખવા યોગ્ય ઠેરવી હતી, જેમાં અન્ય બાબતોની સાથે એવું પણ નોંધવામાં આવ્યું હતું કે જ્યારે સમાધાનની કાયદેસરતા અથવા માન્યતા અંગેના વિવાદ પર પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં આવે છે, ત્યારે હુકમ ૨૩ ના નિયમ ૩ ની જોગવાઈને ધ્યાનમાં રાખીને તપાસ કરવામાં આવે છે, અને તે પૂછપરછના આધારે સમાધાનના આધારે દાવો નક્કી કરવામાં આવે છે, ત્યારે તેને સંમતિ પર પસાર કરાયેલ હુકમનામું ગણી શકાય નહીં, અને તેથી, કોડની કલમ ૯૬(૩) હેઠળનો પ્રતિબંધ લાગુ પડશે નહીં.

૩૫. ઇન્દિરાબેન રતિલાલ અઢિયા (સુપ્રા) ના કિસ્સામાં, અરજી દારો/અપીલકર્તાઓ દાવામાં પક્ષકાર ન હોવાથી, દાવામાં પક્ષકારો વચ્ચે થયેલા સમાધાનના આધારે નીચેની અદાલત દ્વારા દાવામાં આપવામાં આવેલા ચુકાદા અને હુકમનામા પર હુમલો કરવા માટે અપીલ દાખલ કરવાની પરવાનગી માંગતી અરજી દાખલ કરી હતી. અપીલ દાખલ કરવાની પરવાનગી માંગતી ઉપરોક્ત અરજી નો વિરોધ એ દલીલ સાથે કરવામાં આવ્યો હતો કે કલમ ૯૬ માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓ અનુસાર, સંહિતાના હુકમ ૪૩ નિયમ ૧એ ની જોગવાઈઓ હેઠળ પીડિત પક્ષ પાસે ઉપાય છે, અને તેથી, પ્રથમ અપીલ નહીં પણ હુકમ વિરુદ્ધ અપીલ જાળવી શકાય છે. ખંડપીઠે ે બનવારીલાલ (સુપ્રા) અને અન્ય કેસોમાં સર્વોચ્ચ અદાલત ના ચુકાદાઓ પર વિચાર કર્યા પછી, એવી દલીલોને રદ કરી દીધી કે હુકમ વિરુદ્ધ અપીલ ચાલશે અને નોંધપાત્ર અપીલ નહીં. તેણે વધુમાં જણાવ્યું હતું કે અરજી દારો પાસે તે જ અદાલત અથવા અપીલઅદાલત માં જવાના વિકલ્પો હતા અને અપીલ એવી વ્યક્તિ દ્વારા કરવામાં આવશે, જે નીચેની અદાલત માં પક્ષકાર ન હતો.

૩૬. મેસર્સ સંસ્કૃતિ ઇન્ફ્રા ડેવલપર્સ પ્રાઇવેટ લિમિટેડના કિસ્સામાં, મૂળ પ્રતિવાદી દ્વારા દી.કા.સં. ની કલમ ૯૬ માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓ હેઠળ ખંડપીઠે સમક્ષ પ્રથમ અપીલ દાખલ કરવામાં આવી હતી. ઉપરોક્ત કેસમાં, મૂળ વાદી દ્વારા કરારના ચોક્કસ અમલ માટે અને ઘોષણા અને કાયમી મનાઈ હુકમ માટે પ્રતિવાદી (અપીલકર્તા) સામે ખાસ દીવાની દાવો દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો, જેમાં નિલય દેસાઈ પોતાને પ્રતિવાદી કંપનીના અધિકૃત સહીકર્તા (અપીલકર્તા) તરીકે રજૂ કરીને દાવામાં હાજર થયા હતા અને વાદી સાથે સમાધાન કર્યું હતું. પક્ષકારો વચ્ચે થયેલી સંમતિની શરતોના આધારે નીચેની અદાલતે ચુકાદો અને હુકમનામું પસાર કર્યું હતું, જેને મૂળ પ્રતિવાદી કંપની દ્વારા પડકારવા માં આવ્યું હતું કારણ કે વાદી દ્વારા પ્રતિવાદી વતી કથિત અધિકૃત સહીકર્તા નિલય દેસાઈ સાથે મળીને હુકમનામું મેળવ્યું હતું. પ્રથમ અપીલમાં પ્રતિવાદી (મૂળ વાદી) એ દી.કા.સં. ની કલમ ૯૬ ની પેટા-કલમ (૩) માં સમાવિષ્ટ બારને

ધ્યાનમાં રાખીને અપીલની જાળવણી અંગે વાંધો ઉઠાવ્યો હતો, ખંડપીઠે અન્ય બાબતોની સાથે એવું પણ ઠરાવ્યું હતું કે બનવારીલાલના કિસ્સામાં સર્વોચ્ચ અદાલત ના નિર્ણયને ધ્યાનમાં રાખીને, સંમતિના ચુકાદા અને હુકમનામું સામે કલમ ૯૬ હેઠળની અપીલ જાળવી શકાય નહીં. તેણે વધુમાં એવું પણ ઠરાવ્યું હતું કે અપીલકર્તા જેવા પીડિત પક્ષ પાસે સંમતિની શરતો દફતર કરનાર અને સંમતિ હુકમનામું પસાર કરનારી અદાલત નો સંપર્ક કરવાનો અને/અથવા ઈ.કા.સં. ના હુકમ ૪૩ નિયમ ૧એ હેઠળ પૂરા પાડવામાં આવેલ હુકમ સામે અપીલ કરવાનો વિકલ્પ ઉપલબ્ધ રહેશે.

૩૭. કાંતિભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ (સુપ્રા) ના કિસ્સામાં, ત્રાહિત પક્ષના અરજી દારો દ્વારા વાદી અને પ્રતિવાદી વચ્ચે થયેલી સંમતિની શરતોના આધારે નીચેની અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમનામાને પડકારવા માટે પ્રથમ અપીલની પરવાનગી માંગતી દિવાની િ દાખલ કરવામાં આવી હતી. ઉપરોક્ત તૃતીય પક્ષના અરજી દારોએ પ્રશ્નમાં રહેલી જમીનના મૂળ માલિક સામે એક અલગ દાવો પણ દાખલ કર્યો હતો જેમાં ઉપરોક્ત માલિક દ્વારા અગાઉ કરવામાં આવેલા કરારના ચોક્કસ અમલ માટે વિનંતી કરવામાં આવી હતી. તેથી, સંમતિની શરતો પર આધારિત હુકમનામાને તેમના દ્વારા આ આધાર પર પડકારવા માં આવ્યો હતો કે તે એક સંડોવણીપૂર્ણ સંમતિ હુકમનામું હતું. ઉપરોક્ત અપીલમાં, પ્રતિવાદીઓ (મૂળ વાદી અને પ્રતિવાદીઓ) ના વિદ્વાન વકીલે કલમ ૯૬ ની પેટા-કલમ (૩) માં સમાવિષ્ટ બારને ધ્યાનમાં રાખીને અપીલની જાળવણી અંગે પ્રારંભિક વાંધો ઉઠાવ્યો હતો. પ્રતિવાદીઓએ એવી પણ દલીલ કરી હતી કે સંમતિ હુકમનામાએ તેમના દ્વારા દાખલ કરાયેલા દાવામાં અરજી દારો/અપીલકર્તાઓના અધિકારોને અસર કરી હોવાનું કહી શકાય નહીં, અને અરજી દારો પછીના વિકાસને ધ્યાનમાં રાખીને તેમની ફરિયાદમાં સુધારો કરી શકે છે. ખંડપીઠે અરજી દારો/અપીલકર્તાઓની અપીલની પરવાનગી માંગતી અરજી ને ફગાવી દીધી હતી અને કહ્યું હતું કે ઈ.કા.સં. ની કલમ ૯૬ ની પેટા-કલમ (૩) માં સમાવિષ્ટ પ્રતિબંધને ધ્યાનમાં રાખીને સંમતિ હુકમનામું સામે અપીલ જાળવી શકાય નહીં,

અરજી દારોને તેમના દાવામાં ફરિયાદમાં સુધારો કરવા માટે યોગ્ય અરજી સબમિટ કરવાનો અધિકાર ખુલ્લો રાખ્યો હતો.

૩૮. ઉપરોક્ત બાબતોને ધ્યાનમાં રાખીને, એ સ્પષ્ટ છે કે એક ખંડપીઠે દ્વારા ઘડવામાં આવેલા બીજા પ્રશ્નમાં ઉલ્લેખિત ચારેય ચુકાદાઓમાં, હકીકત પરિસ્થિતિઓ અલગ હતી. સંબંધિત ખંડપીઠએ અપીલમાં સામેલ તથ્યપૂર્ણ અને કાનૂની પાસાઓને ધ્યાનમાં રાખીને નિર્ણયો આપ્યા છે. અલબત્ત, અમે મેસર્સ સંસ્કૃતિ ઇન્ફ્રા ડેવલપર્સ (સુપ્રા) અને કાંતિભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ (સુપ્રા) ના કિસ્સામાં ખંડપીઠે દ્વારા કરવામાં આવેલા કેટલાક અવલોકનો સાથે સહમત નથી. મેસર્સ સંસ્કૃતિ (સુપ્રા) ના કિસ્સામાં ખંડપીઠે દ્વારા એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે કે પીડિત પક્ષ હુકમ ૪૩ , નિયમ ૧એ હેઠળ જોગવાઈ મુજબ હુકમ સામે અપીલ કરી શકે છે. અમે પહેલાથી જ ઠરાવ્યું છે કે હુકમ ૪૩ ના નિયમ ૧એ (૨) હુકમ સામે અપીલ દાખલ કરવાનો કોઈ અધિકાર આપતો નથી. સુપ્રીમઅદાલતે બનવારીલાલના કેસમાં (સુપ્રા) એ પણ ઠરાવ્યું છે કે સુધારા પછી, હુકમ ૨૩ ના નિયમ ૩એ હેઠળ આવરી લેવામાં આવેલા કેસોમાં સમાધાન નોંધવાના આદેશ સામે અપીલ કે દાવો દાખલ કરીને ઉપાય ઉપલબ્ધ નથી. હુકમ ૪૩ ના નિયમ ૧એ (૨) હેઠળ સમાધાનની નોંધને પડકારનાર પક્ષને, દાવામાં પસાર થયેલા હુકમનામા સામે અપીલ કરતી વખતે તેની માન્યતા પર પ્રશ્ન ઉઠાવવાનો અધિકાર આપવામાં આવ્યો છે. તે અનુસરે છે કે જ્યારે સમાધાન નોંધ્યા પછી અથવા સમાધાન નોંધવાનો ઇનકાર કર્યા પછી દાવામાં પસાર થયેલા હુકમનામા સામે અપીલ દાખલ કરવામાં આવે છે, ત્યારે અપીલકર્તા હુકમ ૪૩ ના નિયમ ૧એ (૨) માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈને ધ્યાનમાં રાખીને, સમાધાન નોંધાયું હોવું જોઈએ કે ન હોવું જોઈએ તેના આધારે આવા હુકમનામાનો વિરોધ કરી શકે છે. ઉપરોક્ત જોગવાઈ પોતે આવા કોઈપણ આદેશ અથવા હુકમનામા સામે અપીલ કરવાનો કોઈ વાસ્તવિક અધિકાર પ્રદાન કરતી નથી. તેથી, ઉપરોક્ત કેસમાં ખંડપીઠે દ્વારા કરવામાં આવેલા અવલોકનો, જ્યાં સુધી તેમણે એવું માન્યું હતું કે પીડિત પક્ષ એટલે કે ઉપરોક્ત કેસમાં અપીલકર્તા, હુકમ ૪૩ , નિયમ ૧એ હેઠળ જોગવાઈ

કરાયેલા આદેશ સામે અપીલ કરી શકે છે, તે સમર્થન આપી શકાતું નથી, અને ઉપરોક્ત તારણો કાયદાની સાચી સ્થિતિનો સંકેત આપતા નથી એમ કહી શકાય.

૩૯. એ જ રીતે, કાંતિભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ (સુપ્રા) ના કિસ્સામાં ખંડપીઠે દ્વારા કરવામાં આવેલા અવલોકનો પણ કાયદાની યોગ્ય સ્થિતિનો સંકેત આપતા નથી, જ્યારે તેણે ઠરાવ્યું હતું કે દી.કા.સં. ની કલમ ૯૬(૩) માં સમાવિષ્ટ બારને ધ્યાનમાં રાખીને સંમતિ હુકમનામું સામે અપીલ જાળવી શકાય નહીં. નોંધનીય છે કે ઉપરોક્ત કેસમાં, અપીલકર્તા પીડિત તૃતીય પક્ષ હતો, જે દાવાનો પક્ષકાર ન હતો અથવા સમાધાનનો પક્ષકાર ન હતો જેના આધારે પહુકમનામા હેઠળનો હુકમનામું પસાર કરવામાં આવ્યો હતો. અપીલકર્તા – તૃતીય પક્ષ જેવા આવા હુકમનામુંને દી.કા.સં. ની કલમ ૯૬(૩) હેઠળ બારને આકર્ષવા માટે "સંમતિ હુકમનામું" તરીકે અર્થઘટન કરી શકાતું નથી. જો હુકમ ૨૩ , નિયમ ૩ હેઠળ દાવાના પક્ષકારો વચ્ચે થયેલા સમાધાનના આધારેઅદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલ હુકમનામું દ્વારા તૃતીય પક્ષનો અધિકાર મહત્વપૂર્ણ અને પ્રતિકૂળ રીતે પ્રભાવિત થાય છે, તો તે દી.કા.સં. ની કલમ ૯૬(૧) હેઠળ અપીલઅદાલત ની પરવાનગી સાથે ચોક્કસપણે અપીલ દાખલ કરી શકે છે. તૃતીય પક્ષ અપીલકર્તા માટે આવો હુકમનામું "સંમતિ હુકમનામું" ન હોવાથી, કલમ ૯૬(૩) હેઠળનો પ્રતિબંધ તેમના પર લાગુ કરી શકાતો નથી. જો તૃતીય પક્ષ અપીલકર્તા અપીલઅદાલત ને ખાતરી આપી શકે કે આવા સમાધાન હુકમનામું પસાર થવાથી તેમનો અધિકાર નોંધપાત્ર અને પ્રતિકૂળ રીતે પ્રભાવિત થાય છે, અને અપીલઅદાલત દ્વારા અપીલ કરવાની પરવાનગી આપવામાં આવે છે, તો સમાધાનના આધારે આવા હુકમનામું સામેની તેમની અપીલ, દી.કા.સં. ના હુકમ ૪૧ સાથે વાંચવામાં આવતી કલમ ૯૬(૧) હેઠળ જાળવી શકાય છે. બીજા પ્રશ્નનો જવાબ તે મુજબ આપવામાં આવે છે.

૪૦. ઉપરોક્ત બાબતોનો સારાંશ નીચે મુજબ આપી શકાય છે:–

(i) ૧૯૭૬ના સુધારા અધિનિયમ ૧૦૪ દ્વારા, હુકમ ૨૩ ના નિયમ ૧ ના કલમ (એમ) ને

કાઢી નાખ્યા પછી, કરાર, સમાધાન અથવા સંતોષ દફતર કરવા અથવા દફતર કરવાનો ઇનકાર કરવા માટે હુકમ ૨૩ ના નિયમ ૩ હેઠળ પસાર કરાયેલા હુકમ સામે કોઈ અપીલ દી.કા.સં. ના હુકમ ૪૩ ના નિયમ ૧ હેઠળ થઈ શકશે નહીં. હુકમ ૪૩ ના નિયમ ૧એ કોઈપણ હુકમ સામે અથવા કોઈપણ હુકમનામું સામે અપીલ દાખલ કરવા માટે કોઈપણ ઉપાયની જોગવાઈ કરતું નથી.

(ii) સમાધાનની નોંધ લીધા પછી અથવા સમાધાન દફતર કરવાનો ઇનકાર કર્યા પછી દાવામાં પસાર થયેલા હુકમનામા સામે, દી.કા.સં. ની કલમ ૯૬(૧) હેઠળ દાખલ કરાયેલી અપીલમાં જ, અપીલકર્તા હુકમ ૪૩ ના નિયમ ૧એ (૨) ને ધ્યાનમાં રાખીને, સમાધાન દફતર થયેલ હોવું જોઈએ કે ન હોવું જોઈએ તે આધાર પર આવા હુકમનામાનો વિરોધ કરી શકે છે.

(iii) દી.કા.સં. ની કલમ ૯૬(૩) માં સમાવિષ્ટ બારને ધ્યાનમાં રાખીને, હુકમ ૨૩ ના નિયમ ૩ હેઠળ દાવામાં પક્ષકારો વચ્ચે થયેલા સમાધાનના આધારે, પક્ષકારોની સંમતિથી અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમનામા સામે કોઈ અપીલ ચાલુ રહેશે નહીં.

(iv) હુકમ ૨૩ ના નિયમ ૩ હેઠળ પસાર કરાયેલ હુકમનામું રદ કરવા માટે કોઈ દાવો થઈ શકશે નહીં કારણ કે હુકમનામું જેના પર આધારિત છે તે સમાધાન હુકમ ૨૩ ના નિયમ ૩એ માં સમાવિષ્ટ પ્રતિબંધને ધ્યાનમાં રાખીને કાયદેસર નથી.

(v) જો પીડિત પક્ષ દાવામાં પક્ષકાર હોય, તો પક્ષકારો વચ્ચે સમાધાનના આધારે અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમનામા (સંમતિ હુકમનામા) સામે તેની પાસે એકમાત્ર ઉપાય ઉપલબ્ધ રહેશે, તે એ છે કે હુકમ ૨૩ ના નિયમ ૩ ની જોગવાઈ હેઠળ અરજી દાખલ કરવી, જેમાં આવા સમાધાનનો વિવાદ હોય. સમાધાન હુકમનામું પસાર કરનાર અદાલતે પક્ષકાર દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલા વિવાદ અથવા પ્રશ્નનો નિર્ણય લેવાનો રહેશે.

(vi) જ્યારે દાવામાં કોઈપણ પક્ષ દ્વારા સમાધાન થયું હોય કે નહીં તે પ્રશ્ન પર વિવાદ ઉઠાવવામાં આવે છે, ત્યારે તે વિવાદના નિરાકરણ પર સમાધાન સ્વીકારતા હુકમનામાને પક્ષકારોની

સંમતિથી પસાર કરાયેલ હુકમનામું કહી શકાય નહીં. તેથી, સંહિતાની કલમ ૯૬(૩) હેઠળનો પ્રતિબંધ કોઈ લાગુ પડશે નહીં. કલમ ૯૬(૩) એવા કિસ્સાઓમાં લાગુ પડે છે જ્યાં સમાધાન અથવા કરારની હકીકત વિવાદમાં નથી.

(vii) જો પીડિત પક્ષ દાવામાં પક્ષકાર ન હોય, તો દાવાના પક્ષકારો વચ્ચે સમાધાનના આધારેઅદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમનામા (સંમતિ હુકમનામું) ને પડકારવા માટે તેની પાસે ઉપલબ્ધ ઉપાય એ છે કે તે અપીલઅદાલત ની પરવાનગી સાથે દી.કા.સં. ની કલમ ૯૬(૧) હેઠળ અપીલ દાખલ કરે, અથવા દી.કા.સં. ની કલમ ૧૧૪ અને હુકમ ૪૭ હેઠળ માન્ય હોઈ શકે તેવીઅદાલત સમક્ષ સમીક્ષા અરજી દાખલ કરે.

(viii) હુકમ ૨૩ ના નિયમ ૩ માં સમાવિષ્ટ "પક્ષો દ્વારા સહી કરેલ" શબ્દોમાં યોગ્ય રીતે અધિકૃત વકીલો અથવા કુલ મુખત્યાર ધારકો અથવા સંબંધિત પક્ષોના માન્ય એજન્ટો દ્વારા સહી કરેલ સમાધાનનો સમાવેશ થશે.

૪૧. તેથી, ઉલ્લેખિત પ્રશ્નોના જવાબ નીચે મુજબ આપી શકાય છે:—

(એ) પક્ષકારો વચ્ચેના સમાધાન (સંમતિ હુકમનામું) ના આધારે નીચેની અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલ હુકમનામું (સંમતિ હુકમનામું) ના કિસ્સામાં, પીડિત પક્ષ, જે દાવામાં પક્ષકાર હતો, તેને ઉપલબ્ધ ઉપાય એ હશે કે તે આવા સમાધાનનો વિવાદ કરતા હુકમ ૨૩ ના નિયમ ૩ ની જોગવાઈ હેઠળ અરજી દાખલ કરે, અને પીડિત પક્ષ, જે દાવામાં પક્ષકાર ન હતો, તેને ઉપલબ્ધ ઉપાય એ હશે કે તે અપીલઅદાલત ની પરવાનગીથી દી.કા.સં. ની કલમ ૯૬ હેઠળ અપીલ દાખલ કરે, અથવા સમાધાનના આધારે હુકમનામું પસાર કરનારઅદાલત સમક્ષ સમીક્ષા અરજી દાખલ કરે, જે દી.કા.સં. ની કલમ ૧૧૪ સાથે વાંચવામાં આવતી દી.કા.સં. ની કલમ ૪૭ હેઠળ માન્ય હોઈ શકે. દી.કા.સં. ના હુકમ ૪૩ , નિયમ ૧એ કોઈપણ આદેશ અથવા કોઈપણ હુકમનામું સામે અપીલ દાખલ કરવા માટે કોઈપણ ઉપાયની જોગવાઈ કરતું નથી.

(બી) મૃતક ઉદાસભાઈ પરસોત્તમભાઈ (સુપ્રા) ના કાનૂની વારસદારોના કિસ્સામાં ચુકાદો અને ઈન્દિરા આર. અઢિયા (સુપ્રા) ના કિસ્સામાં આદેશ કાયદાની સાચી સ્થિતિ સૂચવે છે, જ્યારે મેસર્સ સંસ્કૃતિ ઇન્ફ્રા ડેવલપર્સ (સુપ્રા) ના કિસ્સામાં ચુકાદો કાયદાની સાચી સ્થિતિ સૂચવે છે જ્યાં સુધી તે ઠરાવે છે કે પીડિત પક્ષ દી.કા.સં. ના હુકમ ૪૩ ના નિયમ ૧એ હેઠળ જોગવાઈ મુજબ હુકમ સામે અપીલ કરી શકે છે. તેવી જ રીતે, કાંતિભાઈ (સુપ્રા) ના કિસ્સામાં ચુકાદો પણ કાયદાની સાચી સ્થિતિ સૂચવે છે જ્યાં સુધી તે ઠરાવે છે કે અપીલકર્તાના કહેવા પર અપીલ, જે દાવાના પક્ષકારો વચ્ચે સંમતિની શરતોના આધારે નીચેની અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલ હુકમનામાને પહુકમનામા તો ત્રીજો પક્ષ હતો, દી.કા.સં. ની કલમ ૯૬(૩) માં સમાવિષ્ટ બારને ધ્યાનમાં રાખીને જાળવી શકાય નહીં.

(સી) જવાબ (એ) માં આવરી લેવામાં આવ્યો છે.

૪૨. કચેરીને ૬.૯.૨૦૧૯ ના રોજ અથવા તે પહેલાં યોગ્ય ખંડપીઠે સમક્ષ બાબતો રજૂ કરવા માટે જરૂરી પગલાં લેવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવે છે. અગાઉ આપવામાં આવેલી વચગાળાની રાહત ૬.૯.૨૦૧૯ સુધી ચાલુ રહેશે.

સહી/– (ન્યાયમૂર્તીશ્રી બેલા એમ. ત્રિવેદી)

સહી/– (ન્યાયમૂર્તીશ્રી જી.આર. ઉધવાણી)

સહી/– (ન્યાયમૂર્તીશ્રી વી.પી. પટેલ)

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====